

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav světových dějin

Mgr. Jan Menhard

**Vývoj arcibiskupství St. Andrews
v průběhu 15. století z náboženské
a kulturní perspektivy**

Development of the Archdiocese of St Andrews during the 15th
century from a religious and cultural perspective

Diplomová práce

Vedoucí práce:

doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., ThD.

Praha 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Drbohlavech dne 12. 12. 2023

Jan Menhard

Bibliografická citace

Vývoj arcibiskupství St. Andrews v průběhu 15. století z náboženské a kulturní perspektivy [rukopis] : diplomová práce / Mgr. Jan Menhard ; vedoucí práce: doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., ThD. – Praha, 2023. -- 75 s.

Anotace

Hlavním tématem této diplomové práce je analýza St. Andrews jakožto náboženského a kulturního centra skotského křesťanství v průběhu 15. století, kdy se ve městě formovaly důležité instituce, které ovlivňovaly jeho další směřování. Jmenovitě šlo o založení univerzity v roce 1413 a následné povýšení biskupství, které ve městě fungovalo od 9. století, na arcibiskupství (1472). První kapitola stručně představí historii St. Andrews do konce 14. století, na kterou navazuje samotná analýza vzniku, fungování a transformace univerzity a církevních institucí a jejich vzájemný vztah během zkoumaného období. Analyzován je též vztah papežství a výše zmíněných institucí, a také bezprostřední kroky, které vedly k povýšení biskupství na arcibiskupství. V rámci práce jsou představeny i důležité osobnosti zkoumaného období, jako například biskupové Henry Wardlaw, James Kennedy či první arcibiskup Patrick Graham. Časový rámeček zkoumaného období končí až v polovině 16. století s nástupem reformace, jelikož ta znamenala další skutečný zlom v dějinách Skotska.

Klíčová slova

středověká církev; Skotsko; arcibiskupství St Andrews; Jakub I.; univerzita St Andrews; Henry Wardlaw; Patrick Graham

Abstract

The main topic of this thesis is the analysis of St Andrews as a religious and cultural center of Scottish Christianity during the 15th century, when important institutions were formed in the city that influenced its further direction. Namely, it was the foundation of the university in 1413 and the subsequent elevation of the bishopric, which had been operating in the city since the 9th century, to an archbishopric (1472). The first chapter will briefly introduce the history of St. Andrews until the end of the 14th century, which is followed by an analysis of the origin, functioning and transformation of the university and church institutions and their mutual relationship during the period under study. The

relationship between the papacy and the aforementioned institutions is also analyzed, as well as the immediate steps that led to the elevation of the bishopric to an archbishopric. The work also introduces important personalities of the researched period, such as bishops Henry Wardlaw, James Kennedy and the first archbishop Patrick Graham. The time frame of the researched period ends only in the middle of the 16th century with the onset of the Reformation, as it marked another real turning point in the history of Scotland.

Keywords

medieval Church; Scotland; archbishopric of St Andrews; James I; University of St Andrews; Henry Wardlaw; Patrick Graham

Počet znaků (včetně mezer): 142 209

Poděkování

Tato práce vznikala mnohem déle, než je obvyklé, proto bych chtěl na tomto místě především poděkovat docentu Drahomíru Suchánkovi, který projevil velkou dávku trpělivosti a přispěl celou řadou důležitých rad, bez kterých bych tuto práci jen stěží dokončil. Dále chci poděkovat svým blízkým, kteří mě ve studiu vždy podporovali a leckdy věřili v jeho úspěšné dokončení více než já sám.

Obsah

Úvod.....	8
Metodologie a heuristika	10
1. Počátky skotského křesťanství a nejstarší dějiny St. Andrews	15
1.1 Stručný přehled skotských politických dějin do počátku 15. století .	15
1.2 Pronikání křesťanství do Skotska.....	18
1.3 Nejstarší dějiny města St. Andrews.....	26
1.4 Královský burgh St. Andrews	28
2. Od univerzity k arcibiskupství	33
2.1 Počátky univerzity	33
2.2 Následný vývoj biskupství a univerzity	38
2.3 Rozvoj města v 15. století	46
3. Od arcibiskupství k reformaci.....	49
3.1 Vznik arcibiskupství a jeho další fungování	49
3.2 Univerzita po roce 1472, nástup renesance a humanismu.....	56
3.3 Když se střetnou staré myšlenky s novými	61
Závěr	64
Seznam pramenů	68
Seznam literatury	70

Úvod

Skotské St. Andrews je dnes známo především jako mezinárodní golfové centrum, ale také jako místo, kde sídlí prestižní univerzita a ve kterém se nacházejí ruiny významných středověkých staveb. Toto nepřilíš velké (kolem 20 000 obyvatel) skotské město dostalo svůj název podle jednoho z Ježíšových učedníků, svatého Ondřeje, jehož ostatky se tam údajně nacházejí. St. Andrews, které leží na východním pobřeží Skotska v kraji zvaném Fife, má poměrně bohatou historii sahající až do období raného středověku. Právě pro tuto oblast je příznačné skalnaté pobřeží s písčitými plážemi, dohromady tvořící pestrý reliéf, který svou dynamikou dokresluje neklidnou minulost tohoto pozoruhodného místa. Vrcholné období města je spojeno s obdobím středověku, konkrétně jde o dobu mezi 12. a 16. stoletím, kdy jeho rozvoj utnula reformace. Cílem této práce je tedy prostřednictvím analýzy vybraných institucí pozdně středověkého St. Andrews zjistit, jakou roli hrálo město v duchovní (biskupství) a zároveň kulturní (univerzita) oblasti nejen v rámci Skotska, ale též s přihlédnutím do zahraničí. Obě instituce se totiž vzájemně ovlivňovaly a vytvářely tak komplexní celek, jenž byl svým způsobem specifický v rámci celého Skotska.

Hlavní důraz je tedy kladen na vývoj města v 15. a 16. století, v kontextu vývoje církevních organizací a univerzity. Název sice hovoří o století 15., ale hned v úvodu je potřeba si říci, že ukončit výzkum města rokem 1500 by bylo krajně nelogické, jelikož kontinuální vývoj pokračoval nadále až do poloviny století 16., kdy ho utnula nastupující reformace. Proto můžeme pro potřeby této konkrétní práce hovořit o jakémsi „dlouhém 15. století“. Toto období přelomu středověku a novověku totiž představuje asi nejvýznamnější kapitolu z historie St. Andrews. V průběhu 15. století se město stalo prvním univerzitním centrem středověkého Skotska (1413), stejně tak jako sídlem prvního arcibiskupství (1472). Právě tato událost mě nejvíce inspirovala k výběru tématu práce, jelikož je (minimálně z mého pohledu) poměrně překvapivé, že k této skutečnosti došlo relativně pozdě na to, že vztahy Skotska a papežství byly úspěšně navázány již mnohem dříve, konkrétně koncem 12. století. Klíčovou badatelskou otázkou tedy představuje vzájemný vztah mezi městem, univerzitou a (arci)biskupstvím v náboženském a kulturním kontextu, který se tato práce snaží co nejsrozumitelněji objasnit. Kromě toho v průběhu bádání vyvstala i problematika spojení St. Andrews s českým středověkem, konkrétně skrze husitství, což můj zájem ještě více podnítilo.

Obecně jsou skotské dějiny upozaděny kvůli své geografické poloze dějinami Anglie, což je vzhledem k velikosti jednotlivých zemí a jejich vlivu logické. Byla by však škoda ponechat stranou tuto dílčí kapitolu vývoje britských dějin jenom proto, že ve stejné době v nedaleké Anglii probíhala Válka růží, vládl Jindřich VIII. či „krvavá“ Marie. A protože tehdy bylo St. Andrews jedním z nejvýznamnějších skotských měst, jeho vývoj měl vliv na celé tehdejší Skotsko. Mezi důležité faktory, které ovlivňovaly dění ve skotském St. Andrews, patřila samozřejmě i zahraniční politika. Vztahy s úhlavním rivalem Anglií však byly často napjaté, a tak se Skotové nezřídka obraceli do Francie, v 15. století i do německých zemí. Zároveň hrál důležitou roli i vztah s papežstvím. Právě tyto lokality patřily k hlavním spojencům skotské zahraniční politiky té doby.

Klíčovým mezníkem této práce je založení univerzity, díky čemuž mohlo dojít k navázání na dlouholetou tradici vzdělávání převážně duchovenstva v dané lokalitě. Kromě toho patřila mezi trojici nejstarších středověkých univerzit na Britských ostrovech. Další důležitá instituce, konkrétně biskupství, se sice v St. Andrews nacházela pravděpodobně již od 9. století, avšak situace se vznikem arcibiskupství byla složitější, jelikož k tomu došlo až roku 1472. To je třeba v porovnání s Českým královstvím reprezentovaným Prahou (1348) velký rozdíl. Nesmíme však zapomínat, že co do velikosti a vlivu tehdejší Prahy a St. Andrews se jedná prakticky o neporovnatelné lokality. Proto by se spíše nabízela paralela například s Olomoucí, kde však k povýšení na arcibiskupství došlo až roku 1777, čili naopak mnohem později než v St. Andrews. Jisté je však to, že na vznik tak velké instituce měla vliv celá řada faktorů. Celkově se práce snaží objasnit, že když už k povýšení na arcibiskupství došlo, tak za jakých okolností.

Protože tato práce analyzuje vývoj konkrétního města v průběhu určitého časového úseku, bylo nasnadě uvážit, jak celou práci pojmout. Jestli se zaměřit na konkrétní instituce a témata a věnovat jim samostatnou kapitolu, nebo zvolit postup chronologického vyprávění nejdůležitějších událostí St. Andrews v průběhu zkoumaného období. Nakonec jsem vybral druhý postup, svým způsobem logičtější než ten první, jelikož jednotlivé městské instituce, ať už biskupství, univerzita či posléze arcibiskupství, spolu velmi úzce souvisely a většina osobností měla co dočinění jak s univerzitou, tak s církevní organizací. Co se týče struktury práce, není možné začít výzkum o pozdně středověkém St. Andrews v 15. století, ale musíme se vypravit mnohem hlouběji, až do období prvních století našeho letopočtu. První kapitola tedy nabídne stručný přehled ranných skotských dějin, vývoj křesťanství na území Skotska a nejstarší dějiny města St.

Andrews, to vše do konce 14. století, jelikož na přelomu 14. a 15. století dochází ve městě k přelomové události, které se bude samostatně věnovat ve svém úvodu následující kapitola.

Klíčovým časovým vymezením je založení či vznik nejdůležitějších institucí města St. Andrews v průběhu 15. století. Druhá kapitola této práce se tedy věnuje vývoji města od založení tamější univerzity roku 1413 až do povýšení diecéze na arcibiskupství v roce 1472. Zároveň se však kapitola neomezuje pouze na tyto dvě instituce, ale na celkový vývoj města a nejzásadnější okamžiky, které se v této době udály. Obzvláště skrze významné osobnosti města, jakými byli biskupové Henry Wardlaw, James Kennedy či děkan artistické fakulty Lawrence z Lindores, je možné pochopit důležité události, které se v St. Andrews v 1. polovině 15. století staly. Mezi významnou událost tohoto období patřila poprava českého husity Pavla Kravaře, který v St. Andrews zpropagoval husitské myšlenky. Důležitá je taktéž konfrontace se zahraničím, jelikož zde byl velmi dobře patrný vliv ze sousední Anglie, nedaleké Francie či avignonského papežství.

Poslední kapitola práce tedy logicky začíná od povýšení biskupství na arcibiskupství, jež se tak stalo první institucí tohoto druhu ve Skotsku. Sledován je taktéž celkový vývoj města a jeho konfrontace s domácími i zahraničními problémy. Zároveň je zmíněn vliv nastupující renesance, která se ve Skotsku objevila koncem 15. století. V tomto období se na rozdíl od předchozích stálic na biskupském stolci začali jednotliví arcibiskupové mnohem častěji střídát, což jenom dokreslovalo neklidnou dobu, ve které se tehdejší St. Andrews nacházelo. Důležitou roli v tomto zkoumaném období hrálo pronikání nových náboženských myšlenek, proti kterým se konzervativnější prostředí St. Andrews nedokázalo bránit a které mělo za následek popravu několika reformačních osobností jako Patrick Hamilton či George Wishart. Bádání o pozdně středověkém St. Andrews končí až v polovině 16. století, kdy ve Skotsku došlo k dějinnému zlomu v podobě reformace, který zcela změnil náboženský obraz země a přispěl k jejímu přechodu do novověku.

Metodologie a heuristika

Jak již zmiňuji výše, tato práce chronologicky představí St. Andrews od nejstarších dob až po počínající novověk s důrazem na lokální vývoj církve a vzdělanosti v průběhu 15. a 16. století. První kapitola uvádí čtenáře do místní a dobové problematiky a má převážně syntetický charakter. Samotné bádání a analýza historických pramenů a literatury však již v této kapitole začíná, a to nejstaršími dějinami St. Andrews, dále pokračuje přes druhou kapitolu od založení univerzity a končí ve třetí kapitole počínající

reformací. Ke zdárné analýze je však zapotřebí využít některé metody historického výzkumu, které si v souvislosti s jednotlivými kapitolami představíme.

Pro první kapitolu, jež je postavená hlavně na velkém množství informací a událostí, které však nejdou tolik do hloubky, se jako nejlepší ukázala práce se sekundárními zdroji. Obecně se této metodě říká nepřímá a je vhodná právě pro ty pasáže, které nepotřebují tolik analyzovat, jako spíše představit. Vzhledem ke specifčnosti tématu je i tato použitá literatura převážně v angličtině, výjimkou jsou pouze do češtiny přeložené Dějiny Skotska z Nakladatelství Lidové noviny. V rámci druhé kapitoly dochází již k hlubší analýze, a proto přicházejí v případech, kdy to je možné, na řadu dobové prameny písemného charakteru. Právě kritickým zpracováním informací z těchto primárních zdrojů se zabývá metoda přímá. Z hlediska druhů písemných pramenů se v kapitole opírám převážně o kroniky, texty papežských bul, ale také například translace. V pasážích, kde však pramennou základnu nelze tak jednoduše použít, samozřejmě dopomohou sekundární zdroje. Poslední kapitola stojí nejvíce na kombinaci dvou zmíněných metod, z velké části ovlivněných i biografiemi arcibiskupů ze St. Andrews, na jejichž životě lze reflektovat i vývoj samotného města. V některých případech došlo i k využití tzv. progresivní metody, jež se v chronologicky řazených pracích hodí pro srovnání konkrétních jevů či událostí. Zároveň se práce snaží o komplexní vhled do chodu tehdejších významných institucí, které se na území města St. Andrews v pozdním středověku nacházely.

K nejdůležitějším pramenům pojednávajícím o St. Andrews počátkem 15. století patří kronika *Scotichronicon*, kterou sepsal kanovník ze St. Andrews Walter Bower kolem roku 1440. Právě díky němu známe například jména zakládajících osobností univerzity či inkviziční spor s Pavlem Kravařem. Jak prokázali pozdější vědci, Bower ne vždy respektoval skutečné roky, o kterých informoval, zároveň však uváděl skutečná jména, místa či události a přehnaně nefabuloval. Proto patří mezi základní primární zdroje o dané době. Kromě něj informoval o St. Andrews o několik let dříve Andrew Wyntoun ve svém díle *Orygynale Cronykil of Scotland*. Na rozdíl od latinsky psané kroniky *Scotichronicon* napsal Wyntoun své dílo v jakési severní angličtině, kterou sám autor nazýval jako „Ynglys“. Ještě starší kronikou, na kterou následně navazoval Walter Bower, byla *Chronica Gentis Scotorum* od Johna z Fourdunu. Všechny tyto autory spojovala církevní dráha a působení v St. Andrews a také to, že svá díla dotahovali do své současnosti, takže psali o událostech, které skutečně zažili. K důležitým pramenům patří též zprávy o založení města, nazvaná *Foundation Account A* a *Foundation Account B*. Tato legendární

vyprávění odpovídají tzv. translacím, které zaznamenávaly příběhy o tom, jak se do dané lokality dostávaly světcovy ostatky.

Základní odbornou literaturou, díky které mohla tato práce vzniknout, je kniha *Medieval St. Andrews: Church, Cult, City*, jež vyšla v roce 2017 pod vedením Michaela H. Browna a Katie Stevensonové. Tato kniha, jak již název napovídá, se zajímá o vzájemný vztah církve a města v průběhu středověku. Pro tuto práci tedy posloužila jako základní kostra, ke které bylo možné přidávat další dílčí části. Její výhoda je jednak v její aktuálnosti, v interdisciplinárním přístupu k tématu a také v tom, že se na jejím vzniku podíleli přední odborníci, často přímo z řad vyučujících na univerzitě v St. Andrews. Kromě toho přináší překlad některých důležitých dokumentů, jenž se vztahují k nejstarším dějinám města. Výhodou je řada obrázků, plánek a mapek, které čtenáři lépe pochopí vstřebat dané téma. Kromě očekávaných stěžejních témat ale přináší i celou řadu zajímavostí, které mohou rozšířit čtenářovy obzory, jako například kapitola věnovaná středověkým žezlům jednotlivých kolejí, překvapivě dochovaných až do současnosti, a na jejichž provedení je velmi dobře ilustrován vývoj užitého umění daného období a provenience. Bohatost knihy je tedy její největší devizou.

Bohužel celá řada témat pro tuto diplomovou práci se nemůže opřít o novější odbornou literaturu, a tak je potřeba pracovat se staršími pracemi, jejichž fundovanost však vyvažuje jejich stáří. Jako velmi důležitý pomocník pro tvorbu dalších dvou kapitol se ukázala být publikace z počátku 20. století, vícedílná kniha *Archbishops of St Andrews* od Sira Johna Herklese a Roberta Kerra Hannay, kteří zpracovali životopisy všech katolických arcibiskupů. Právě tato publikace přináší stěžejní informace pro pochopení dalších událostí v St. Andrews za doby působení jednotlivých arcibiskupů. I přes stáří této publikace se však jedná o relevantní zdroj informací, z kterého čerpali i současní autoři, a to z důvodu jeho širokého záběru a zevrubné analýze životů jednotlivých církevních osobností. V tomto ohledu se jedná o dosud nepřekonanou publikaci. O starších duchovních, tedy biskupech, zase informoval John Dowden, biskup z konce 19. století. I v tomto případě můžeme hovořit o tom, že se jedná o dílo ve svém tématu nepřekonané a citované současnými badateli.

Monografií, které by se vztahovaly k tématu, mnoho není, jelikož se tématu odborníci věnovali spíše v krátkých sondách a své poznatky posléze prezentovali v odborných periodikách. V neposlední řadě ale zmíním ještě publikaci *The University of St. Andrews: A Short History*, kterou v polovině minulého století sepsal Ronald G. Cant. Pro analýzu

vývoje univerzity v St. Andrews byla kniha užitečným průvodcem a jedním z klíčových zdrojů informací o této nejstarší skotské univerzitě.

Kromě úzce zaměřených publikací se ukázala být důležitým zdrojem informací, minimálně pro pochopení základního kontextu a reálií, kniha *Dějiny Skotska*, vzniklá pod odborným vedením Jenny Wormald. Tato publikace patří do edice dějin jednotlivých států od Nakladatelství Lidové noviny a velice dobře poslouží pro získání úvodního povědomí o tématu. Jelikož se i v této publikaci vystřídala řada odborníků na dílčí období a témata, je tak zaručena relevantnost předkládaných informací. Největšího využití se této knize dostalo v rámci první kapitoly, která se neomezuje pouze na území města St. Andrews, ale informuje o situaci v celém tehdejší Skotsku.

Dalším podobným kompendiem, které je ovšem rozděleno tematicky, je obsáhlá příručka *The Oxford Companion to Scottish History*, sestavená Michaelem Lynchem a celou řadou dalších odborníků. Kniha je plná slovníkových hesel, ať už obecných (např. Culture, Universities), tak i úžeji zaměřených (Franco-Scottish Relations). Její největší předností i slabinou zároveň je rozsah, ale řazení dle hesel zajistí alespoň jednoduchý způsob orientace mezi jednotlivými tématy. Jak tato publikace, tak *Dějiny Skotska*, jsou užitečným a kvalitním prostředníkem pro první kontakt s tématem a jejich využití se tedy ukázalo býti logickým.

Jelikož je toto téma poměrně specifické i ve Skotsku, natož v Česku, tak bylo potřeba využít různé odborné články, jež se věnovaly dílčím tématům, z nichž se skládá celkový obraz této práce. Naštěstí vznikla řada článků, které se ukázaly jako skutečně vhodné. Opět stejně jako u výše zmíněných knih, některé články mají již své stáří, ale nepostrádají na aktuálnosti. Můžeme zmínit dva články J. Maitland Andersona z počátku 20. století, které publikoval v *The Scottish Historical Review*. Starší z nich nese název *James I. of Scotland and the University of St. Andrews* a informuje o vztahu krále Jakuba I. s univerzitou, jak v době jeho zajetí v Anglii, tak i po jeho návratu do Skotska, kdy vzájemný vztah logicky nabral na intenzitě. Druhý článek, nazvaný *The Beginnings of St. Andrews University: 1410–1418*, dokládá jeho zájem o samotné nejstarší dějiny univerzity a zkoumá v něm první léta nejstaršího skotského vysokého učení.

Z dalších článků můžeme zmínit například *Some New Light on the Elevation of Patrick Graham* od J. A. F. Thomsona z roku 1961, ve kterém se autor věnuje vzestupu a pádu prvního arcibiskupa ze St. Andrews, Patricka Grahama. Jelikož byl Graham poměrně kontroverzní osobnost, tak nám Thomson na poměrně krátkém prostoru předkládá jeho nejvýznamnější činy a rozhodnutí, které ovlivnily jeho konec ve funkci. V rámci druhé

kapitoly je též použit článek s názvem *A Hussite in Scotland*, pojednávající o osudech českého husity Pavla Kravaře, jenž v St. Andrews krátce působil a podařilo se mu tam zanechat takovou stopu, že byl za své učení upálen. Spojení St. Andrews a českého prostředí jsem před samotným začátkem bádání nečekal a o to překvapivější zjištění to pro mne bylo, každopádně celá tato událost je v St. Andrews pravděpodobně mnohem více známá než u nás, takže z tohoto pohledu je zcela logické, že se o ní zmiňuji, navíc je jakýmsi prologem k dalším církevním procesům v 1. polovině 16. století.

Z poslední kapitoly vybírám článek *Patrick Hamilton, Luther's Scottish Disciple* od J. E. McGoldricka. Autor v něm zkoumá život asi nejvýznamnějšího mučedníka St. Andrews, Patricka Hamiltona, který zde byl roku 1528 upálen. Zajímavé je, že se Hamilton hlásil k luteránství, které nemělo v St. Andrews větší odezvu, ale i tak ho oceňovali příslušníci ve Skotsku významnější reformované náboženské skupiny, kalvinisté. Z hlediska vlivu můžeme Hamiltona ze všech v St. Andrews popravených údajných kacířů považovat za největší osobnost, uznávanou i v zahraničí, jelikož se při svých studiích v německém Marburgu setkal jak s Lutherem, tak s Melanchtonem. McGoldrickův článek Hamiltona nijak neglorifikuje, ale přináší realistický obraz muže, který byl pro své názory, které v St. Andrews předběhly dobu, popraven.

Výše zmíněné prameny a odborná literatura patří k těm zásadnějším, ale práce by nevznikla i bez přispění celé řady dalších zdrojů, na jejichž výčet zde již nezbylo místo. Obecně se dá říci, že se tato diplomová práce z velké části opírá o starší literaturu, ale jak již bylo vysvětleno, některá dílčí témata byla zpracována natolik obsírně, že je využívají i současní badatelé a ani já nejsem výjimkou, o to více je potřeba vyzdvihnout snahu odborníků v publikaci *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, kteří aktualizovali toto téma o současné poznatky.

1. Počátky skotského křesťanství a nejstarší dějiny St. Andrews

První kapitola této práce zdánlivě nereflektuje její tematické vymezení, ale není to tak úplně pravda. Než se totiž dostaneme k samotnému jádru bádání, tedy k vývoji St. Andrews v období pozdního středověku, je důležité si alespoň krátce představit starší skotské dějiny, posléze hlouběji rozvinuté v souvislosti s nejstaršími dějinami St. Andrews. Ty nám pomohou lépe porozumět dobovému kontextu a reáliím, protože samotné tematické vymezení je na české poměry specifické. Jelikož není cílem této kapitoly hlubší analýza, ale spíše výčet klíčových událostí politických a církevních dějin, odpovídá tomu i samotný rozsah a tato úvodní část tak připravuje prostor pro hlubší rozvinutí tématu v následujících kapitolách.

1.1 Stručný přehled skotských politických dějin do počátku 15. století

Archeologické prameny ukazují na přítomnost lidských obydlí v oblasti dnešního Skotska již kolem roku 7000 př. n. l. Významným milníkem se stal příchod Keltů po 8. století př. n. l., kdy se začaly formovat první státní útvary. Nejstarší známou písemnou zmínkou o území Skotska je však až zpráva řeckého cestovatele Pythea kolem roku 320 př. n. l., který v ní popisuje území na severu země zvané Orcas (dnešní Orkneje). S tím souvisel i rozvoj stavební činnosti v oblasti pevností a opevnění mezi jednotlivými kmeny, o čemž posléze hojně informovali Římané. Ti do oblasti Skotska přišli roku 79 n. l., kdy se pod vedením vojevůdce Agricoly dostali do konfliktu s kmenem Kaledonů, který se jim podařilo roku 84 porazit v bitvě u Mons Graupius, první zaznamenané bitvě na skotském území. Římané dokázali vybudovat řadu opevnění (Hadriánův a Antoninův val) a silnic, připojit území k provincii Britannia, ale v dlouhodobém horizontu se jim v oblasti dnešního Skotska nedařilo, a to z důvodu nevlídných klimatických a hospodářských podmínek a také silného odporu místního obyvatelstva.¹

Poté, co se Římané rozhodli na počátku 5. století celou Británii opustit, převládla na území Skotska 4 hlavní království – na východě to bylo království Fortriu obývané původním piktským obyvatelstvem, na západě keltská Dál Riata, na jihu Římány ovlivněné keltské království Alt Clut/Strathclyde a ještě na jihovýchodě britonská Bernicie. Kromě nich měli v pobřežních a ostrovních oblastech vliv i norští vikingové, kteří se tam usadili koncem 8. století. Tehdejší králové však museli svou moc neustále

¹ MOFFAT, Alistair, *Before Scotland: The Story of Scotland Before History*, London: Thames & Hudson, 2005, s. 229–245.

potvrzovat, protože pokud jejich vláda slábla, trůn většinou uchvátil jiný kandidát a předchozího vládce odstranil. Jelikož na území Skotska ještě nefungovala žádná následnická posloupnost, o trůn se tak mohl přihlásit kdokoliv, jehož předek byl králem, popřípadě matka pocházela z královské rodiny, takže to přinášelo velké množství možných kandidátů.²

Pro další vývoj oblasti bylo klíčové 9. století, kdy se spojila dvě významná království a vznikl nový státní útvar. Kenneth MacAlpin (843–858) jako tehdejší vládce království Dál Riada dobyl rozvrácené království Piktů (těsně před tím totiž prohráli s Nory a zemřel jejich král Eógannán) a obyvatelstvo se mu povedlo začlenit do nového státního útvaru, který se stal předchůdcem Skotska, jak jej známe dnes. Za vlády MacAlpinova vnuka Konstantina II. (900–943) se tomuto útvaru začalo říkat království Alba. Paradoxní je, že ač se na piktskou tradici ve fungování státu většinou navazovalo, jejich jméno a jazyk bylo zapomenuto a začala se používat gaelština, pravděpodobně jako jazyk vítězů. Obyvatelstvo původního MacAlpinova království tak začalo následně osidlovat dobytá piktská území. Nová centra, jako například Scone, nahradila předchozí místo korunovace Forteviot. Dále došlo za MacAlpinovy vlády k přesunu Kolumbových relikvií z Iony do Dunkeldu, tudíž k přesunu centra církevní moci z periferie více do vnitrozemí.³

MacAlpinova dynastie se u moci udržela až do roku 1034, kdy se na trůn dostal Duncan I. (1034–1040) z rodu Dunkeld. Za nejvýznamnějšího panovníka 11. století však můžeme považovat Malcolma III. Canmorea (1058–1093), jemuž se podařilo posílit feudální vazby mezi panovníkem a šlechtou. Kolem roku 1100 ale Skotsko ještě nebylo sjednoceným státem. Na scéně se však objevila nová elita příchozích aristokratů z Anglie. Začaly také pronikat vlivy z kontinentální Evropy.⁴ Velký zlom ve fungování státu přišel s osobou krále Davida I. (1124–1153). Tomu se totiž povedlo posílit diecézní strukturu (o čemž bude zmínka v další podkapitole), pozvat do Skotska reformní evropské řády (cisterciáky a augustiniány), ale především začal zakládat města (tzv. burghs). Ta do té doby defacto neexistovala, jelikož se jednalo o osady spravované církevními institucemi. Celkově se ve svém snažení inspiroval Anglií, odkud pocházel, a přejímal odsud fungující vzorce vládnutí. Dále se mu povedlo centralizovat královskou moc a celkově posílit

² FORSYTHOVÁ, Katherine, *Počátky: Skotsko do roku 1100*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 17–27.

³ WOOLF, ALEX, *From Pictland to Alba, 789–1070*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 87–121; Sv. Kolumbán starší je považován za „otce“ skotského mnišství, více informací o něm v podkapitole 1.2 Pronikání křesťanství do Skotska.

⁴ FORSYTHOVÁ, Katherine, *Počátky*, s. 34–38.

panovníkovu autoritu a nástupnictví, jelikož dokázal prosadit dynastickou posloupnost, kterou do té doby ve Skotsku nepraktikovali.⁵

V tuto dobu zažívalo Skotsko politický růst, jelikož se začalo prosazovat v mezinárodní politice. Od poloviny 13. století vystupovalo jako rovnocenný partner Angličanů a podrobením si odbojné šlechty z ostrovů a pobřežních oblastí došlo k rozšíření vlivu a sjednocení Skotska pod vládu jediného panovníka, který však lokální zájmy významných šlechtických rodů respektoval. Tento hospodářský a společenský růst ale netrval delší časový úsek, protože roku 1286 vymřela vládnoucí dynastie Dunkeld. Král Alexandr III. (1249–1286) totiž neměl mužské dědice, a na trůn tak usedla jeho vnučka Markéta (1286–1290). Ta však brzy poté, těsně před plánovaným sňatkem s anglickým následníkem, zemřela a Skotsko upadlo do komplikované nástupnické krize. Trůn si nárokovala skotská šlechta, ale jelikož měla strach z možné občanské války, požádala o pomoc s výběrem nového krále anglického panovníka Eduarda I. Novým skotským králem se stal nakonec jeden z předních šlechticů Jan Balliol (1292–1296), ale Eduard I. kromě toho dosáhl významného úspěchu, když skotská strana uznala feudální závislost na anglickém trůnu.⁶ Skotové si však velmi rychle uvědomili, že Angličané mohou kdykoliv vojensky zaútočit, a tak roku 1295 navázali diplomatické vztahy s Francií a uzavřeli s ní spojení, tzv. Starou alianci (Auld Alliance).⁷

Navzdory zdánlivému spojení Angličané roku 1296 Skotsko skutečně napadli a Jana Balliola porazili. Proti nim se zformovala domácí šlechtická opozice a velmi rychle se vytvořilo i národní sebeuvědomění. Bohužel této jinak organizované skupině chyběl respektovaný královský adept, proto je Anglie mohla formálně označit za obyčejné povstalce. Z této nesourodé skupiny šlechticů vzešel Robert Bruce, jemuž se nejprve povedlo do roku 1306 mocensky ovládnout Skotsko, aby se posléze mohl postavit samotné Anglii. Robert I. Bruce (1306–1329) dokázal Angličany několikrát porazit, ale mír se mu povedlo vyjednat až roku 1328. Jelikož následujícího roku zemřel, tak nebylo překvapivé, že jím vyjednaný mír vydržel pouze krátce, a to do roku 1332. O trůn se poté sice přihlásil syn Balliola Eduard, ten však Angličanům ustupoval. Mezitím se právoplatný král David II. (1329–1371) zdržoval ve Francii a do Skotska se vrátil až roku

⁵ STRINGER, Keith, *Vznik národního státu: 1100–1300*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 39–40.

⁶ STRINGER, Keith, *Vznik národního státu*, s. 43.

⁷ LYNCH, Michael (ed.), *The Oxford Companion to Scottish History*, Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 245. Více o tzv. Staré alianci píše BONNER, Elizabeth, *Scotland „Auld Alliance“ with France, 1295–1560*, *History* 84 (1999), č. 273, s. 5–30.

1341. Skotsko ale dokázalo fungovat i bez krále, za což mohl David II. vděčit aktivitě domácí šlechty, která udržení pořádku brala jako otázku cti. Ani Davidova prohra u Neville's Cross roku 1346 neznamenal návrat do područí Anglie, protože ta už měla v tuto chvíli starosti s Francií a anglický vliv ve Skotsku postupně slábl. David se však dostal do anglického zajetí, kde strávil následujících 10 let. Po svém návratu si už nedokázal získat oddanost šlechty, jelikož ta si během jeho nepřítomnosti vybudovala vlastní oblasti mocenského zájmu. David II. navíc neměl dědice, proto po něm na trůn usedl jeho synovec Robert II. Mezitím byl velkou ranou mor, který v roce 1349 zabil značnou část skotského obyvatelstva.⁸

S osobou Roberta II. (1371–1390) se na trůn dostala nová dynastie Stuartovců. Robert skutečně nepatřil mezi silné panovníky, a tak ho o moc dokonce připravil jeho syn Carrick (následně vládl pod jménem Robert III.). Ten však vládl pouze formálně, jelikož královské politice fakticky vládl jeho bratr Robert, hrabě z Fife, pozdější vévoda z Albany. Robert III. sice kraloval od roku 1390 až do své smrti v roce 1406, ale jeho bratr byl skutečnou šedou eminencí, která ovládala královskou moc, a to až do roku 1420, kdy zemřel. Počátkem 15. století měla však stále největší politický a mocenský vliv hrabata z Douglasu a moc Stuartovců se začala teprve pozvolně prosazovat.⁹

1.2 Pronikání křesťanství do Skotska

Určit přesné počátky pronikání křesťanství bylo složité kdekoliv v Evropě a nejinak je tomu i v případě Skotska. Nejstarší prameny jsou totiž výhradně archeologické povahy, což sice přináší zprávu o geografickém vymezení jednotlivých křesťanských center, avšak o jejich činnosti se toho příliš nedozvíme. Za určitým zlom můžeme považovat příchod iroskotské misie, kterou máme zprostředkovanou prostřednictvím hagiografií významných misionářů, o kterých se tato kapitola také zmíní. Obecně lze ale říci, že o skutečné podobě církevní organizace Skotska před rokem 1100 se toho mnoho neví.

Pokud pomíneme období uctívání různých pohanských božstev, křesťanství se na území Skotska objevilo nejspíše již s působením římských vojáků v pohraniční oblasti kolem Hadriánova valu, jelikož tato lokalita patřila dle dochovaných nálezů mezi ty nejzbožnější na celém ostrově. Jedním z důkazů o raně křesťanské době ve Skotsku jsou

⁸ BROWN, Michael H., BOARDMAN, Steve, *Zachování a obnova: pozdně středověké Skotsko*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 64–74.

⁹ BROWN, Michael H., BOARDMAN, Steve, *Zachování a obnova*, s. 79–81.

tzv. hřbitovy dlouhých cist (Long Cist Cemetery)¹⁰, což byly hroby pokryté náhrobními deskami orientovanými z východu na západ. Konkrétní památkou na toto období je pomník jistého Latina (prameny uvádí jméno Latin, ale jestli se jednalo o skutečné jméno či příslušnost k římskému obyvatelstvu je těžké určit) a jeho dcery ve Whithornu, který je datován do 5. století.¹¹

Dalším problémem je nedostatek důkazů o působení křesťanských misionářů, písemně jsou doloženy pouze kusé informace o postavě misionáře Niniana, který měl působit počátkem 5. století ve Whithornu a posléze ho církev prohlásila za svatého. Výraznější rozvoj křesťanství přichází až v 2. polovině 6. století s osobou sv. Kolumbána staršího (521–597). Ten sídlil v klášteře na ostrově Iona, zároveň se při svých misijních výpravách zasloužil o vznik dalších klášterů (např. Melrose). Informace o sv. Kolumbánovi jsou však výrazně mladší, kdy o něm informoval jiný křesťanský autor, Adomnán (624–704) ve svém díle *Vita Columbae* (*Life of Columba*). Všechny výše zmíněné osobnosti patřily do skupiny keltských duchovních tzv. iroskotské misie. Tito křesťanští mniši z Irska se pomocí Písma svatého snažili christianizovat své nejbližší okolí, do nějž spadala kromě Skotska i Anglie, Wales a ostrovy na severu Skotska (Orkneje a spol.). Dodnes se spekuluje o jejich vztahu k římsko-katolickému křesťanství, jisté však je, že se v některých ohledech (jako např. v otázkách vlivu opatů na úkor biskupů či možnosti se ženit) lišili od svých římských kolegů.¹²

Z tohoto období rané christianizace Skotska se nám dochovaly písemné záznamy jak od Adomnána, tak například od jednoho z jeho následovníků, Bedy Ctihodného. To jsou však pouze ty nejnámější autority, informace lze hledat i v jiných hagiografiích či kronikách té doby. Situace se s přibývajícím léty začala zlepšovat a písemná produkce rostla. Přes různé kroniky věnované dějinám konkrétních měst či oblastí si však Skotsko na svou první národní kroniku počkalo až do konce 14. století, kdy vydal John z Fourdunu latinsky psanou *Chronicu Gentis Scotorum* (1385).¹³

Směřování křesťanství na britských ostrovech významně ovlivnila synoda ve Whitby, která se uskutečnila roku 664. Zde se rozhodlo o tom, že království Northumbrie bude ve

¹⁰ Cista je menší kamenná rakev, která sloužila k pohřbívání do země. Podle zdobení se dala určit významnost zemřelého. *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Boston: Houghton Mifflin Company, 2000, s. 339.

¹¹ FORSYTHOVÁ, Katherine, *Počátky*, s. 15.

¹² VOPATRŇY, Gorazd, *Keltské křesťanství*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 39–56.

¹³ COLGRAVE, Bertram, MYNORS, R. A. B. (ed.), *Bede's Ecclesiastical History of the English People*, Oxford: Oxford University Press, 1990; SKENE, Felix James Henry; SKENE, William Forbes (ed.), *John of Fordun's Chronicle of the Scottish Nation*, Edinburgh: Edmonston and Douglas, 1872.

své církevní praxi navazovat na římskou církevní, a hlavně liturgickou tradici, a ne na iroskotské misionáře. Mezi nejviditelnějšími rozdíly, kterými se tato dvě pojetí odlišovala, patřilo určování data Velikonoc a římská podoba klerické tonzury, rozdílů mezi oběma podobami církevních tradic však bylo mnohem více. A jelikož jihoskotská království podléhala v této době právě vlivu Northumbrie, týkala se tato nařízení podporující římskou formu církevní praxe i jich. Z toho plyne, že Piktové byli sice původně christianizováni keltskými duchovními a sv. Kolumbán je právem nazýván apoštolem Piktů, ale od konce 7. století nastala orientace na římskou formu křesťanství. Po úspěšné christianizaci provedené keltskými duchovními se poté dostala do popředí duchovního života Skotů skupina křesťanů piktského původu, již nezávislá na předchozích duchovních. Právě tato skupina duchovních posléze převzala úlohu hlavních církevních zástupců země, což dokládá cesta misionáře Ferguse (Urguista) na církevní sněm do Říma roku 721, kde vystupoval jako zástupce skotských křesťanů. Výsadní postavení piktské církve souviselo s postavením Piktů jakožto tehdejší nevlivnější skupiny obyvatelstva dnešního Skotska. O piktské církevní kultuře vypovídají i zbytky jejich velkoformátové sochařské výzdoby, které rovněž ukazují na jejich kontakt s dalšími významnými centry, ať už se jednalo o Ionu či St. Andrews. Opět je zde však problém s věrohodností, jelikož informace o Piktech existují až z pozdějších rukopisů.¹⁴

Pro následný rozvoj a formování křesťanské víry Skotů hráli důležitou roli domácí světci a jejich kult. Pokud pomineme světce jako Ondřej, Kolumbán či Kentigern, kteří byli uznáváni po celé Británii, Skotsko v tuto dobu uctívalo řadu dalších světců, kteří však byli uznáváni spíše lokálně. Mezi tyto domácí světce patřil například Ethernan, mučedník ze 7. století, kterého údajně zabili Vikingové. Tradičně měl být pohřben na ostrově May, jenž se stal centrem jeho kultu, ale posléze se rozšířil i do vnitrozemí. Postupem času ho lidé oslavovali společně s dalším mučedníkem, Adrianem z May, i když pravděpodobně došlo k záměně a oba muži byli jedna a tatáž osoba. K dalším známým světcům patřil například Drostan, původně vyučený u sv. Kolumby a nejspíše patřil do širší královské rodiny. Založil klášter Old Deer v Aberdeenshire a zemřel počátkem 7. století. Za zmínku stojí ještě Nathalan (též Nachlan), biskup z Tullichu. Tento velice zbožný muž měl jednou proklít déšť, ale sám se za své rouhání potrestal poutí do Říma v poutech. Z pohraničních světců můžeme zmínit Serfa (též Serbán či Servanus) nazývaného apoštolem Orknejí. Jak můžeme vidět, tyto světce spojovala příslušnost ke státnímu útvaru a často i činnost ve

¹⁴ FORSYTHOVÁ, Katherine, *Počátky*, s. 23–24.

prospěch místa, kde působili. Na kult těchto iroskotských světců se nezapomnělo ani s příchodem římského křesťanství a k jejich uctívání docházelo i nadále, jak si ještě ukážeme.¹⁵

Dle archeologických nálezů se ve Skotsku nacházela prokazatelná síť dřevěných kostelů již před rokem 800. Tyto kostely spadaly pod jurisdikci nejbližších klášterů, protože právě mniši z těchto klášterů stáli u vzniku a správy těchto kostelů. V těchto centrech lze tedy hledat kořeny farností, které se ale začaly budovat až ve 12. století za vlády Davida I. Právě v tuto dobu začínalo mít Skotsko jednotnou církevní strukturu, z které později vyšlo St. Andrews jakožto nejvýznamnější biskupství a hlavní duchovní centrum Skotska. Důležitým krokem ke zlepšení a zkvalitnění církevní organizace byl také počátek budování prostornějších kamenných kostelů, které přinesly další možnosti využívání těchto prostor. Zdejší kláštery měly velmi často jednoduchý půdorys, následně obehnané opevněním či hradbami. Taktéž jednotliví obyvatelé těchto klášterů patřili spíše ke skupině poustevnických mnichů, která se vyznačovala odlišným charakterem řeholního života než na evropském kontinentu, kde již existovaly pevně organizované mnišské skupiny, hlásící se především k benediktýnské řeholi. Z této doby se dochovaly spíše informace o těchto poustevnických skupinách a o nějaké církevní hierarchii tak můžeme spekulovat pouze na základě analogií, protože pramenný materiál není dostatečný. Jelikož v rámci skotského křesťanství od počátku převyšoval vliv světské moci nad mocí církevní, což se projevovalo častějším zasahováním panovníka do církevních záležitostí (například fundacemi klášterů a dosazováním duchovních do funkcí), není tak úplným překvapením, že i v otázce mnišství převládla skupina světských duchovních, známých pod jménem „culdees“. Tímto pojmem je nazývána skupina duchovních, kteří žili asketickým životem, ale neskládali žádné řeholní sliby. Jejich název pochází z keltského „Ceile De“, což se dá funkčně přeložit jako boží služebníci. Tato náboženská skupina se poprvé objevila v Irsku v 8. století po Kristu a původně zahrnovala samotářské jedince, kteří hledali duchovní dokonalost. K jejich sdružování a postupné transformaci v náboženskou komunitu došlo až po určitém čase.¹⁶

Do Skotska culdees přišli právě z Irska a nedlouho poté se zde vytvořila početnější skupina než v zemi, kde tato skupina vznikla. Právě culdees se usadili na území dnešního

¹⁵ FARMER, David, *The Oxford Dictionary of Saints*, New York: Oxford University Press, 2011; MACQUARRIE, Alan, *The Saints of Scotland: Essays in Scottish Church History AD 450–1093*, Edinburgh: John Donald, 1997, s. 145–159.

¹⁶ LYNCH, Michael (ed.), *The Oxford Companion*, s. 80; SCHAFF, Philip, *History of the Christian Church, Vol. 4*, New York: Charles Scribner's Sons, 1885, s. 72–75.

St. Andrews, které spravovali až do roku 1093, kdy odevzdali správu nad městem biskupovi ze St. Andrews. Pozdější biskup Robert však v roce 1144 začlenil zdejší mnichy k augustiniánským kanovníkům sídlícím v převorství. Culdees v oblasti St. Andrews sídlili v mnoha domech, jejich hlavním centrem však byl kostel Panny Marie na Skále (St Mary on the Rocks). V této době už ale fungovali více jako řeholní řád kontinentálního typu, čímž se vzdálili svému původnímu, poustevnickému způsobu života a typologicky se tak přiblížili k tradičním duchovním. Jedním z rozdílů oproti klasickým řeholníkům však byla možnost sňatku, i když v čase vykonávání své církevní služby žili od svých manželek odděleně. Postupně tedy v St. Andrews docházelo ke změně směřování církevní organizace směrem k římským zvyklostem, a proto nakonec došlo k začlenění duchovních z řad culdees k augustiniánům či cisterciákům. Nastalou situaci začala řešit královna Markéta a celý proces skončil až po její smrti. Ti, kteří se připojit odmítli, dostali doživotní rentu a mohli setrvat a dožít ve svých sídlech. Tímto způsobem došlo k postupnému vymírání této náboženské skupiny, a to až do počátku 14. století, kdy byli culdees vyloučeni z volby biskupa. Ze záznamů St. Andrews culdees zmizeli v roce 1332.¹⁷

Culdees se tedy udrželi jako výsadní skupina mnichů až do příchodu řeholních řádů z kontinentu v průběhu 12. století. Výjimkou byli benediktýni, které povolala královna Markéta roku 1070 z Canterbury do nově vzniklého kláštera Dumfermline. Největší vliv měl v tuto dobu velmi pravděpodobně klášter v St. Andrews, kde sídlil biskup údajně nejstaršího skotského biskupství.¹⁸ Kromě St. Andrews však již existovala celá řada dalších klášterů, ať už se jednalo o Lismore, Applecross či Kingarth na západě, Abernethy, Rosemarlie a Dunkeld na východě, či jižní kláštery Hoddon a Coldingham (celkem 11 biskupství evropského typu do roku 1200). Zlom nastal až ve 12. století, kdy se ve Skotsku zásluhou krále Davida I. objevil tironenský řád (což byli reformovaní benediktýni), augustiniánský řád, a nakonec se začali objevovat i cisterciáci, kteří přišli z anglického Rielvaux a sídlili v opatství v Melrose. Kromě nich podporoval i činnost benediktýnů a premonstrátů na Ostrovech. Skotsko se tak konečně mohlo v souvislosti se

¹⁷ BARROW, G. W. S., *The Kingdom of the Scots: Government, Church and Society from the Eleventh to the Fourteenth Century*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003, s. 181–200; CHISHOLM, Hugh (ed.), *Culdees*, Encyclopædia Britannica. Vol. 7 (11th ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1911, s. 615.

¹⁸ Již od dob prvního „anglického“ arcibiskupa Augustina z Canterbury z konce 6. století se vžil zvyk, kdy biskup je sice hlavou biskupství, ale v jeho činnosti mu pomáhají mniši, kteří mají kněžské svěcení. Klášter, který je tak součástí biskupství, tedy nemá opata, ale pouze převora, na rozdíl od klášterů na kontinentě. LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 57–58.

silným panovníkem plně otevřít zahraničním vlivům. Existují také záznamy o tom, že klášterní život fungoval v úzkém sejetí s ekonomickým a správním centrem dané oblasti, což napomáhalo zdravému hospodaření a fungování jednotlivých klášterů. Důležitou postavou, která králi Davidovi pomáhala s těmito změnami, byl cisterciácký opat Ailred, jenž do Skotska přišel z Rielvaux v Yorkshiru.¹⁹

Jak již bylo zmíněno výše, pro období před vpádem Normanů na Ostrovy nemáme relevantní informace pro výzkum církevní organizace. Například o St. Andrews novější prameny hovořily jako o nejstarším skotském biskupství, ale v dataci se rozchází. Obdobné problémy s časovým zařazením lze vidět i v jiných skotských biskupstvích. Pro 12. století je též příznačné, že spolu jednotlivé skupiny řeholníků, ať už původních či nově usazených, soupeřily o postavení skotské církve na Britských ostrovech. Tento boj proti sobě svedl skotskou církevní reprezentaci zastoupenou St. Andrews, a anglická arcibiskupství York a Canterbury. St. Andrews začalo být vnímáno jako sídlo „biskupa z Alby“ přibližně od vlády Malcolma III. Skotskou situaci však ztěžovala skutečnost, že na rozdíl od anglických arcibiskupství mělo Skotsko stále jen biskupství, a ne každé z nich respektovalo St. Andrews jako to nejvýznamnější, protože pokus krále Davida I. o povýšení biskupství St. Andrews na arcibiskupství nevyšel. Skotská církev tedy nadále nebyla jednotná a neměla jasně dané postavení v rámci Britských ostrovů. Tento spor alespoň formálně vyřešila bula Cum universi papeže Celestýna III. z roku 1192, která označovala skotskou církev jako tzv. „zvláštní dceru Říma“. V praxi to znamenalo jurisdikční podřízení Římu a formální vymanění se z anglického vlivu. Zároveň však nedošlo k povýšení některého skotského biskupství na arcibiskupství, jako tomu bylo v případě Irska, které papežská bula obohatila o celkem 4 arcibiskupství.²⁰

Poprvé ve skotských dějinách se tak hovořilo o samostatné skotské církvi (*Scotticana ecclesia*), zahrnující v sobě diecéze St. Andrews, Glasgow, Dunkeld, Dunblane, Brechin, Aberdeen, Moray, Ross a Caithness. Od této doby též došlo k navázání trvalých kontaktů mezi skotskou církvi a papežstvím. Některé kláštery a biskupství (Whithorn) však zůstaly jurisdikčně podřízeny arcibiskupství v Yorku i po roce 1192, navíc církevní centra na přilehlých ostrovech (Orkneje, Shetlandy, ostrovy Man a Clyde a Hebridy) zůstala pod církevní správou skandinávských duchovních, konkrétně arcibiskupa z Nidarosu

¹⁹ LYNCH, Michael (ed.), *The Oxford Companion*, s. 80.

²⁰ MACQUARRIE, Alan, *Medieval Scotland: Kinship and Nation*, Thrupp: Sutton 2004, s. 109–117.

(Trondheimu), a tato skutečnost rovněž nepomohla brzkému sjednocení skotské církve pod jedno uznávané náboženské centrum.²¹

Vzájemný vztah mezi Skotskem a Svatým stolcem utvrzovalo větší množství skotských duchovních působících v Římě. Bylo to z toho důvodu, že počet vzdělaných duchovních ve Skotsku převyšoval poptávku po jejich službách, a tak odcházeli svou církevní službu vykonávat do Říma, Francie či do říšských měst. Tuto situaci změnilo až založení univerzity v St. Andrews a rozšíření církevních institucí v zemi. Dobré vztahy se potvrdily na 4. lateránském koncilu roku 1215, kterého se zúčastnili zástupci skotské církve. Kromě tradičních nezbytností, mezi které patřilo vybírání peněz na křížovou výpravu, se na koncilu papež Innocenc III. vyjádřil ohledně možnosti uspořádat ve Skotsku provinční koncil poprvé bez zástupců papežského stolce. V prvních letech však k žádné změně nedošlo, ale netrvalo to dlouho a situace se změnila. Důležitou událostí pro uvědomění skotské církevní reprezentace se totiž roku 1225 stala bula papeže Honorie III., který v ní povolil svolávání skotské provinční rady, aby skotští duchovní mohli pořádat svou vlastní synodu, jak jim dovolovaly výnosy 4. lateránského koncilu, jelikož už se Skotové nechtěli zúčastňovat synod v Yorku.²²

Prestiž skotské církve ještě vzrostla roku 1249, kdy papež kanonizoval královnu Markétu. Jinak se v průběhu 13. století, tak, jak narůstala královská moc, dařilo sjednocovat a rozšiřovat skotskou církev o další biskupství převážně ze severu a severozápadu. Tento proces vyvrcholil roku 1266, kdy se králi Alexandru III. (1249–1286) podařilo získat z norského područí ostrov Man a Západní ostrovy, což v praxi znamenalo, že se skotská církev vyjma orknejské diecéze (kam spadaly i Shetlandy) politicky sjednotila, avšak stále ne pod arcidiecézní jurisdikci, nýbrž pod královskou korunu. Jednotlivé kapituly ale mohly volit biskupy, což alespoň trochu mírnilo výsadní postavení světské moci nad církevní.²³

14. století přineslo z hlediska církevního vývoje mnoho změn, které souvisely hlavně s rozdělením papežského primátu mezi dvě centra. Jelikož měl Řím konflikt s Francií reprezentovanou Filipem IV. a Skotsko mělo od roku 1295 smlouvu s Francií, tak papež podporoval ve válce o nezávislost anglickou stranu. Skotsko však nadále zůstalo věrné papežství. Na tom nic nezměnil ani vznik avignonského papežství (1309), kdy papež

²¹ ORAM, Richard, *David I.: The King Who Made Scotland*, Gloucestershire: Tempus, 2004, s. 155.

²² REID, W. Stanford, *The Papacy and the Scottish War of Independence*, *The Catholic Historical Review* 31 (1945), č. 3, s. 282–283.

²³ LYNCH, Michael (ed.), *The Oxford Companion*, s. 81.

pouze přesídlil do francouzského Avignonu. Změnu poměrů způsobilo až papežské schizma. Zhoršené vztahy se však projevíly velmi záhy. Během války s Anglií sice stála většina skotských biskupů na straně krále Roberta I., ale papež ho neváhal exkomunikovat a nad Skotskem vyhlásit interdikt, jenž platil až do míru v roce 1328. V průběhu 14. století, v souvislosti s boji s Anglií a nestálou politickou situací, ztratila církev své postavení, což vedlo k celkovému úpadku církevní moci ve Skotsku. Kláštery a opatství se často stávaly terčem plení a církev samotná se dostávala do konfliktů se šlechtou. Změnu poměrů dlouho nedokázalo vyřešit ani papežské schizma.²⁴

Když k němu roku 1378 došlo, jednotlivé evropské státy začaly projevovat věrnost jedné či druhé straně. Skotsko se pro své dobré vztahy s Francií postavilo na stranu avignonského papeže, Klementa VII. S papežem měl velmi dobré vztahy i biskup ze St. Andrews Walter Trail. Tato situace dokonce donutila římského papeže, aby na jeho místo dosadil svého kandidáta Alexandra de Neville. Prakticky se nic nezměnilo, jelikož Skotové tuto volbu nikdy neuznali. Zajímavá je však skutečnost, že při tomto rozvržení sil nemuseli skotští studenti z Anglie odejít, i když podporovali druhou stranu.²⁵

Klement VII. zemřel v roce 1394 a jeho místo v Avignonu zaujal Petr z Luny, známý pod jménem Benedikt XIII. Ten však na svůj postoj k celé problematice schismatu doplatil ve své domovské Francii. Francouzské duchovenstvo totiž nesouhlasilo s papežovou rétorikou, která se mu zdála nemístná, protože se ji papež nezdráhal zatěžovat dalšími poplatky. Kromě církve a pařížské univerzity se to nelíbilo ani francouzskému králi, který roku 1408 vyhlásil neutralitu na avignonském papežství, což byla bezprecedentní situace, na kterou nebyla Francie od vzniku avignonského papežství zvyklá.²⁶ Benedikt pochopil, že jeho pozice utrpěla, a tak se rozhodl stáhnout do ústraní do španělské Peníscoly, kde setrval do své smrti. Po zasedání pisánského koncilu o rok později ztratil Benedikt stejně jako římský papež Řehoř XII. formálně svůj pontifikát, ve prospěch nově zvoleného Alexandra V. Po zasedání kostnického koncilu zůstali Skotsko s Aragonií jako poslední podporovatelé avignonského papeže. Ten se tak mohl svým podporovatelům odměnit sérií bul ustanovujících v pobřežním městě St. Andrews první skotskou univerzitu. Věrný avignonskému papeži zůstal i biskup Henry Wardlaw. Roku

²⁴ BROWN, Michael H., BOARDMAN, Steve, *Zachování a obnova*, s. 68–70.

²⁵ STEUART, A. Francis, *Scotland and the Papacy during the Great Schism*, *The Scottish Historical Review* 4 (1907), č. 14, s. 145–147. Dále například SWANSON, Robert N., *The University of St Andrews and the Great Schism, 1410-1419*, *Journal of Ecclesiastical History* 26 (1975), č. 3, s. 223–246.

²⁶ RAPP, Francis, *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno: CDK, 1996, s. 41–42.

1418 se však na skotské církevní synodě v Perthu většina zúčastněného duchovenstva přiklonila na stranu nově uznaného papeže Martina V., jenž se ihned angažoval při volbě nového převora Jamese Haldenstonea. Právě tato volba znamenala změnu v oficiálním směřování zahraniční církevní politiky, jelikož znamenala odklon od Avignonu a příklon k Římu. Benedikt XIII. měl i po sesazení celou řadu podporovatelů, kterým se snažil pomáhat prostřednictvím jím vydaných bul. S jeho smrtí roku 1424 skončila orientace Skotska na již neplatné avignonské papežství, které však fakticky zaniklo až roku 1429.²⁷

1.3 Nejstarší dějiny města St. Andrews

Historické zprávy o založení města St. Andrews pochází až z 12. století. Jedná se o dva texty, z nichž první je označován jako Foundation Account A (Zakládací listina A) a druhý Foundation Account B (Zakládací listina B). Jedná se o prameny narativní povahy s hagiografickým tématem, které by odpovídaly tzv. translacím (vyprávění o přenesení světcových ostatků). Běžně se používají zkratky FAA a FAB. Oba texty pravděpodobně napsal jeden a ten samý člověk, ale FAB je obsahově mnohem bohatší. Čtenář se v něm dozví o tom, jak se relikvie sv. Ondřeje dostaly ve 4. století do St. Andrews.²⁸ Měl je tam údajně přinést mnich Regulus, který na popud anděla vybrané ostatky zachránil před císařem Konstanciem. Po několika dnech ho anděl oslovil znovu a řekl mu, aby vzal Ondřejovy ostatky a plul na sever a až jeho loď ztroskotá, na tom místě ať postaví svatyni, kde budou Ondřeje uctívat. Regulus tak učinil a doplul se svými muži až do dnešního St. Andrews. Tam se setkali s piktským králem Hungusem, kterému sv. Ondřej pomohl svým zjevením porazit vojsko Sasů. Když Hungus uviděl Ondřejovy relikvie, padl z úcty na kolena, a tak započal Ondřejův kult v místě dnes zvaném St. Andrews.²⁹ Samotné zakládací listiny však nepůsobí jako hodnověrný materiál. Současní odborníci se shodují na tom, že nejpravděpodobnější cestou, jak se kult sv. Ondřeje dostal na východní pobřeží Skotska, je cestou z Hexhamu v Northumbrii. Zde byl totiž chrám zasvěcený Ondřejovi již od roku 674 a zároveň se zde nacházely některé jeho ostatky. Ty se měly do St.

²⁷ HANNAY, Robert K., *A Chapter Election at St. Andrews in 1417*, *The Scottish Historical Review* 13 (1916), č. 52, s. 321–327; STEUART, A. Francis, *Scotland and the Papacy*, s. 148–158.

²⁸ BROUN, Douvit, *The Church of St Andrews and its Foundation Legend in the Early Twelfth Century: Recovering the Full Text of Version A of the Foundation Legend*, In: TAYLOR, Simon (ed.), *Kings, Clerics and Chronicles in Scotland, 500–1297*, Dublin: Four Courts, 2000, s. 108–114.

²⁹ TAYLOR, Simon (ed.), *The St Andrews Foundation Account*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 345–351.

Andrews dostal roku 732, kdy hexhamský biskup odešel do exilu do země Piktů. Tak či onak, prameny dosvědčují světcův kult v St. Andrews již v 8. století.³⁰

Nejstarší osídlení v oblasti dnešního St. Andrews se datuje do střední doby kamenné, kdy se zde usazovalo obyvatelstvo ze severní Evropy. Co se týče archeologického materiálu, vykopávky odhalily dlouhé cistové hřbitovy na místě kolegiálního kostela Panny Marie, který se nacházel blízko katedrály a obývali ho místní culdees. První písemná zmínka o St. Andrews pochází až z roku 747, kdy se informace objevila v takzvaných *Annals of Ulster*. Tam se píše o smrti Tuathalána, opata z Kinrymontu, který je považován za dnešní St. Andrews. Text vznikl pravděpodobně v irské Breze, což by svědčilo o důležitosti tohoto místa ještě dříve, než se stalo duchovním centrem Skotska. V souvislosti s tehdejším pojmenováním této lokality si je třeba upřesnit, jak to vlastně s názvy tohoto místa bylo. Slovo Kinrymont odkazovalo v tehdejšímu jazyce ke královskému vlivu v dané lokalitě. Název této lokality by tedy podporoval myšlenku, že se zde nacházelo jedno z královských sídel.³¹

Další zmínka o tomto místě je z irského letopisu z roku 965 a hlavně v díle *Život Cathróe* (*Life of Cathróe*) z konce 10. století, kde je v úvodu napsán popis toho, jak bylo dnešní St. Andrews osídleno. Po roce 1000 se informace o městě objevily i v jiných pramenech, například v *Životě sv. Markéty*, sepsané biskupem Turgotem, či v *Životě sv. Godrica z Finchale*. Autor tohoto díla, Reginald z Durhamu, v něm popisuje, jak mladý Godric na svých cestách navštěvoval „slavný dům sv. Ondřeje“. Z dalších zdrojů můžeme jmenovat velšský *Vita Cadoci*. V 11. století se pramenech objevil další název, který byl pravděpodobně zaměňován se slovem Kinrymont. Jednalo se o Cennrígmonaid, v překladu přibližně o „hlavní královskou pastvinu“ a odkazovalo k hospodářskému významu místa. Jak je vidno, pro danou lokalitu existovala do roku 1000 celá řada pojmenování, kromě výše zmíněných například Kilrimund, který odkazoval na náboženský význam místa. Jisté je, že současný název St. Andrews se v pramenech prokazatelně objevuje až počátkem 12. století, kdy biskup Robert v zakládací listině burghu píše, že „zřídili burgh v St. Andrews ve Skotsku.“³²

³⁰ COLGRAVE, Bertram, MYNORS, R. A. B. (ed.), *Bede's Ecclesiastical History*, iv, ch. 12.

³¹ LAMONT-BROWN, Raymond, *St Andrews: city by the northern sea*, Edinburgh: Birlinn Publishing, 2006, s. 1–2.

³² ANDERSON, A. O. (ed.), *Early Sources of Scottish History, A.D. 500 to 1286*, Edinburgh: Oliver and Boyd, 1922, s. 65, 77, 431–443, 472; DUNCAN, A. A. M., *The Foundation of St. Andrews Cathedral Priory, 1140*, *The Scottish Historical Review* 84 (2005), č. 217, s. 1–37.

O nejstarších dějinách města se zmiňují i významní kronikáři Andrew Wyntoun a Walter Bower, avšak nepodařilo se jim dostat dále než na konec 9. století, kdy shodně uvádějí jako nejstaršího známého biskupa Cellacha, jenž působil za doby vlády krále Girica (878–889). Jistějším datem je rok 906, kdy Cellach předsedal církevnímu shromáždění ve Scone. A i když jiné starší písemné prameny o něm jako o biskupovi ze St. Andrews nehovoří, Wyntoun s Bowerem trvají na jeho autentičnosti. Naopak John Dowden považuje za prvního biskupa v St. Andrews Turgota, zpovědníka královny Markéty z přelomu 11. a 12. století. Mohlo to být dáno tím, že středověcí kronikáři vycházeli z pramenů, které se do 19. století nedochovaly. Nezpochybnitelné však je to, že se počátkem 10. století stalo St. Andrews hlavním církevním centrem Skotska a nahradilo tak Dunkeld. Proč k tomu došlo je v dnešní době obtížně zjištělné, možná proto, že tehdejší politická reprezentace po změně místa korunovace chtěla i změnu církevního centra, nebo se mohlo jednat o reakci na vyplenění Dunkeldu Vikingy z Dánska roku 903. Ať už byl skutečný důvod jakýkoliv, je nezpochybnitelné, že se St. Andrews etablovalo jako hlavní církevní centrum Skotů a tato pozice mu vydržela velmi dlouho. Obecně však lze říci, že dějiny města do roku 1100 jsou spíše v rovině spekulací.³³

1.4 Královský burgh St. Andrews

K zásadním momentům historie města patřil rok 1140, kdy nechal biskup Robert založit augustiniánské převorství na místě kostela sv. Regula. Převorství mělo oproti ostatním institucím tohoto typu spíše klášterní charakter spojený s pastorační činností a dodržováním augustiniánské řehole, než že by se jednalo o kanovníckou skupinu jednotlivých kněží. Došlo však ke konfliktu s místními culdees, kteří prostory do té doby obývali. Společné soužití, které nepřinášelo užitek ani jedné straně, skončilo až o necelých 50 let později, kdy se culdees přestěhovali do kostela Panny Marie vedle katedrály.³⁴

Jak můžeme sledovat výše, za krále Davida I. došlo k zakládání měst, ve Skotsku známých jako burgh. Jedním z nich bylo i St. Andrews. Pro lepší pochopení reálií je

³³ AMOURS, F. J. (ed.), *The Originale Chronicle of Andrew of Wyntoun*, Vol. 4, Edinburgh: William Blackwood, 1906, s. 184–185; MACQUEEN, John, MACQUEEN, Winifred (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon*, Vol. 2, Edinburgh: Mercat Press, 1989, s. 318; MACQUEEN, John, MACQUEEN, Winifred, WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon*, Vol. 3, Edinburgh: Mercat Press, 1989, s. 342, 461–462; Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland (RCAHMS) South-East Perth, Edinburgh 1994, s. 89–90.

³⁴ DUNCAN, A. A. M., *The Foundation of St. Andrews Cathedral Priory*, s. 1–37.

potřeba tento fenomén vysvětlit. Předně je podstatné zmínit, že se slovo burgh nedá do češtiny jednoznačně přeložit, a musíme se tak spokojit pouze s funkčním ekvivalentem. Jistou analogii lze nalézt s anglickým slovem borough značícím čtvrť či městskou část. Toto pojmenování se ale vztahovalo na menší územní celky, proto je jeho definice nejednoznačná. Pro dostačující pochopení situace se však lze spokojit s tím, že burgh je pojmenování skotského středověkého města.

Tradice zakládání těchto prvních měst začala počátkem 12. století, kdy byl založen první skotský burgh Berwick. Největší rozkvět zakládání nových měst je spojen s vládou Davida I., za nějž vznikala významná centra jako Edinburgh, Stirling či Dunferlime. Do té doby nemělo Skotsko žádná města ve smyslu, jak je známe dnes, pouze jednotlivé osady spadající například pod různé kláštery. Nová města tak často navazovala na stávající osady. Zakládací listiny takřka doslovně kopírovaly již existující zakládající listiny anglických měst. Tato návaznost se projevila i ve skladbě obyvatelstva, protože významná část nových nájemníků pocházela z Anglie či z Vlámka. Nejednalo se o nic neobvyklého, jelikož v celé této oblasti (Aberdeen, Perth) docházelo k integraci těchto zahraničních novousedlíků s místními Skoty, čímž se tato oblast odlišovala od Irska či Walesu, kde k této integraci nedocházelo. Pro měšťany platila řada práv a povinností souvisejících se statutem obyvatel burghu, jako například podílení se na obchodu a volba městských zástupců. Burgh obvykle spadal pod královský hrad, který se v dané oblasti nacházel a měl k dispozici vlastní tržiště. Kromě královsky založených burghů vznikaly v období pozdního středověku také šlechtické či církevní burghy, které však svým rozsahem nemohly královským městům konkurovat. Pro královskou moc byly burghy důležitými centry řemesel a obchodu, zároveň měli jejich zástupci své zastoupení ve skotském parlamentu. V současné době se ještě můžeme setkat s pojmem „royal burgh“ (královská čtvrť), ale jeho význam je již spíše symbolický a ceremoniální.³⁵

Zajímavé je, že právně byl burgh definován až počátkem 16. století. Do té doby se jednalo o zvykové právo. Jelikož tento systém fungoval, nemusel být písemně zaznamenán. Skotský model tedy vycházel z anglického modelu a zaměřoval se na obchod a práva měšťanů. Za nejstarší právní vymezení skotských burghů lze považovat listinu krále Davida II. z roku 1364, ve které se uvádí, že král uděluje „naším milovaným

³⁵ BARROW, G. W. S., *Kingship and Unity: Scotland 1000-1306*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1989, s. 98; MACKAY, J., *The Convention of Royal Burghs of Scotland, From its Origin down to the Completion of the Treaty of Union between England and Scotland in 1707*. Edinburgh: Co-operative Printing Co. Ltd., 1884, s. 2; MACQUARRIE, Alan, *Medieval Scotland*, s. 136–140.

skotským měšťanům právo nakupovat a prodávat všude v hranicích jejich vlastních měst, ale ne v jiných, pokud na to nemají povolení“). Tyto obchodní monopoly však přinášely obyvatelům skotských měst spíše starosti, proto došlo k povolení pořádat trhy.³⁶

St. Andrews bylo od 10. století osadou ovládanou biskupem. O tom, jaké se těšilo vážnosti i v očích krále, svědčí skutečnost, že na rozdíl od většiny skotských měst St. Andrews nezaložil panovník, ale biskup, konkrétně biskup Robert. Z pohledu St. Andrews je výbornou zprávou, že se dochovala zakládací listina města. Listina vznikla mezi lety 1140 až 1159, spíše však do roku 1152. Autorem tohoto textu byl sám biskup Robert. Dle této písemnosti poskytl král David I. biskupovi na pomoc při správě města jednoho ze svých měšťanů z města Berwick-upon-Tweed, Mainarda Fleminga (Vláma), který se tam zabýval ražbou nových peněz. Ten se své úlohy zhostil velmi svědomitě a začal město spravovat po ekonomické stránce, a jako jeden z biskupových podřízených mu pomáhal při správě města.³⁷ K dalšímu rozvoji města přispěla listina měšťanských práv od krále Malcolma IV. z roku 1160, jež měšťanům zaručovala stejná práva jako ostatním měšťanům v jím založených městech. Zároveň se jedná o nejstarší dochovanou listinou tohoto druhu ve Skotsku.³⁸

Co se týče městské výstavby, i v tomto případě hrál Fleming důležitou roli. Zasloužil se o vznik South Street, jedné z hlavních tepen města a důležitého kupeckého centra. Tato ulice se stala významnou taktéž pro celkový urbanistický ráz města, jelikož se sbíhala do stejného místa jako starší North Street a na jejich souběhu následně mohla být postavena katedrála. Sám Fleming se za své zásluhy o rozvoj města dočkal jmenování proboštem, což byla druhá nejvýznamnější funkce ve městě hned po biskupovi. Tradičně se jednalo o funkci církevní, ale v případě burghu platil probošt za jakéhosi primátora či starostu, tudíž se jednalo o největší světskou funkci v burghu. Po čase se však hlavním kupeckým centrem města stala nově vzniklá Market Street, která vyrostla mezi North a South

³⁶ V originálním znění se píše „to our beloved burgesses of Scotland the right of buying and selling everywhere within teh limits of their own burghs, so that none of them shall trade within the limits of another burgh unless licensed“. (BALLARD, Adolphus, *The Theory of the Scottish Burgh*, *The Scottish Historical Review* 13 (1915), č. 49, s. 19.)

³⁷ K zakládací listině odkazují již v kapitole 1.3 Nejstarší dějiny města St. Andrews (*Early Sources of Scottish History*). Více o této listině píše HAMMOND, Matthew, *The Bishop, the Prior and the Founding of St Andrews*, *Innes Review* 66 (2015), s. 72–101.

³⁸ BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Ancient Magnificence: St Andrews in the Middle Ages: An Introduction*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 6–8. Více k tématu např. BROOKS, N. P., WHITTINGTON, G., *Planning and growth in the Medieval Scottish Burgh: The Example of St Andrews*, *Transactions of the Institute of British Geographers* 2 (1977), č. 3, s. 278–295.

Street.³⁹ Kromě centra města, nacházejícího se v okolí katedrály a dvou nejvýznamnějších ulic, bydlela část obyvatelstva města také na předměstí, jemuž se říkalo Argyll. Jednalo se o místo mezi přístavem a městským centrem, kde se nacházeli převážně řemeslníci.⁴⁰

K významu města též napomáhal statut St. Andrews jakožto významného poutního místa, s čímž souvisela nová výstavba. Nejstarší čistě církevní stavbou města St. Andrews se stal kostel sv. Regula (St. Rule's Church). Začátek stavebních prací spadá na počátek 12. století, kdy byl zvolen do funkce místního biskupa Robert. Kostel neoplýval půdorysem ohromující rozlohy, nicméně hlavní dominantou, která je dodnes dochovaná, je jeho věž měřící přes 30 metrů. Netrvalo však dlouho a kostel sv. Regula přestal svou velikostí stačit narůstající církevní obci. Odpovědí na tento problém se stala katedrála, zasvěcená sv. Ondřejovi (St Andrews' Cathedral), s jejíž výstavbou se začalo roku 1162. Svým rozsahem se měla stát největším kostelem, který do té doby na území Skotska vznikl. Hlavní loď měla mít kolem sta metrů a jejím vzorem se stala i přes narůstající spory s Yorkem tamější katedrála, jejíž výstavba započala o několik let dříve. Za rozhodnutím o stavbě nové katedrály stál tehdejší biskup Arnold. Jak uvádí Richard Fawcett, i přesto, že se katedrála do dnešní doby dochovala pouze jako ruina, je z dochovaných popisů a viditelných částí zřejmé, o jak monumentální stavbu se jednalo – třípatrová hlavní loď, výrazný transept a řada postranních kaplí. Mezi další inspirační zdroje pro budovu katedrály patřily katedrály v Durhamu a Riponu. Roku 1272 však vlivem bouře část katedrály spadla a musela být dostavována. Celý stavební proces skončil až roku 1318, kdy byla katedrála vysvěcena. Další přestavby se dočkala po požáru v roce 1378 a na následné renovaci se podíleli jak biskup Walter Trail, tak král Robert II., jelikož chtěl navázat na svého děda Roberta I., velkého ctitele sv. Ondřeje, který se dokonce zúčastnil slavnostního otevření katedrály roku 1318. Obě tyto sakrální stavby, tedy kostel sv. Regula i katedrální chrám, byly vlastněny a spravovány přímo biskupem.⁴¹ Také augustiniánské převorství zatoužilo brzy po svém vzniku po vlastním bohoslužebném objektu, což se povedlo realizovat po roce 1163, kdy začala výstavba

³⁹ HAMMOND, Matthew, *The Burgh of St Andrews and its Inhabitants before the Wars of Independence*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 142–148.

⁴⁰ EWAN, Elizabeth: *Living in the Late Medieval Town of St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 117.

⁴¹ TURPIE, Tom, *When the Miracles Ceased: Shrine and Cult Management at St Andrews and Scottish Cathedrals in the Later Middle Ages*, in: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 84–87.

farního kostela Nejsvětější Trojice (Holy Trinity Parish Church). O jeho podobě se můžeme dohadovat, jelikož byl v průběhu staletí významně přestavěn. Jeho možnou pozdně středověkou podobu však představují dvě dochovaná vyobrazení z let 1580 a 1642.⁴²

Významnou městskou stavbou byl i místní hrad, který sloužil jako sídlo biskupů. Jeho počátky spadají do konce 12. století do doby působení biskupa Rogera. Bouřlivým vývojem si hrad prošel v průběhu války s Anglií o nezávislost. Nejprve ho roku 1296 zabrali Angličané, aby jej roku 1314 získali Skotové zpět. Angličané jej opět získali v průběhu 30. let, ale nedokázali odolat obléhání vedené Sir Andrewem Morayem, skotským regentem. Velmi rychle jej ale sami Skotové srovnali se zemí, a to čistě jen proto, aby jej Angličané nemohli získat. Ztracenou slávu začal hradu vracet až biskup Walter Trail koncem 14. století. Trail však hradu dlouho neužil, jelikož zde nedlouho poté (roku 1401) zemřel. V 15. století měl hrad více funkcí, kromě sídel biskupů a přijímání královských návštěv fungoval též jako vězení. Tuto podobu si hrad udržel pouze do následujícího století, kdy ho jako sídlo skotských protestantů v průběhu reformace poničilo francouzské dělostřelectvo. Hrad nadále chátral a od poloviny 17. století začalo rozebírání dochovaných částí a jejich opětovné používání k nové výstavbě, což nakonec vyústilo v to, že dnes je z hradu, stejně jako například z katedrály, pouhá ruina.⁴³

Po období hospodářského růstu (ve 12. a 13. století) ale započal v St. Andrews úpadek, jehož první projevy bylo možné sledovat právě již od konce století 13. To se však nedělo pouze v St. Andrews, ale zapadlo to do širšího kontextu celého Skotska, které se po letech dlouhých bojů hospodářsky vyčerpalo bojem s Angličany. Jak již bylo zmíněno výše, celostátní situace ovlivnila i vývoj St. Andrews. Když už to vypadalo, že se situace obrací k lepšímu, dostavěla se katedrála a poutníci nadále přicházeli, tak přišla morová rána, která vzala život velkému množství obyvatel města, mj. i 24 kanovníkům, i když počty byly samozřejmě větší, jen o tom chybí lepší záznamy. Roku 1378 zachvátil katedrálu požár a opravovala se přibližně dalších 20 let. Celkově tak lze říci, že ve 14. století ztratilo St. Andrews velkou část své prestiže a situace se zlepšila až se vznikem univerzity.⁴⁴

⁴² FAWCETT, Richard, *The Medieval Ecclesiastical Architecture of St Andrews as a Channel for the Introduction of New Ideas*, in: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 51–64.

⁴³ MACQUEEN, John, MACQUEEN, Winifred, WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon*, s. 409.

⁴⁴ DITCHEBURN, David, *Religion, Ritual and the Rhythm of the Year in Later Medieval St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 293–296; MACQUEEN, John, MACQUEEN, Winifred, WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon*, s. 425–439.

2. Od univerzity k arcibiskupství

2.1 Počátky univerzity

Nejprve si je potřeba přiblížit, jak vypadalo univerzitní vzdělávání ve středověku v obecné rovině. Univerzity vznikaly na půdorysu katedrálních škol koncem 12. století v souvislosti s rozvojem měst. Vzdělání bylo tehdy úzce spjato s církví, která provozovala většinu klíčových vzdělávacích institucí. Chlapci začínali na univerzitách studovat ve 13 letech. Výuka se realizovala dle osvědčeného modelu 7 svobodných umění – trivium (gramatika, rétorika, logika) a quadrivium (aritmetika, astronomie, geometrie a hudba). Tyto obory, vyučované na artistické fakultě, tvořily společný základ, po kterém mohl absolvent skončit buď jako bakalář, nebo na něj poté navazovalo studium na jiné fakultě, ať už se jednalo o teologickou, právnickou (civilní i kanonické právo) či lékařskou. Teologie bývá považována za královnu věd, ale na doktorský titul se složitě studovalo 12 let. Kompromisem se tak stalo studium práva, jenž mělo praktičtější dopad pro život a právně vzdělaní lidé byli potřeba v čím dál více byrokratizované církevní i světské správě. Právě založení nových univerzit pomohlo vyřešit poptávku po vzdělaných úřednících. Mezi koncem 12. a počátkem 15. století jich na evropském území vzniklo více než 30 – St. Andrews tedy navazovalo na celoevropský trend. V období pozdního středověku se role univerzit začaly ubírat i jinými směry, protože se univerzity staly aktivním účastníkem dění ve městech, kde sídlily. Zvyšovala se prestiž jak univerzitních mistrů, tak studentů.⁴⁵

Tradice vzdělávání v St. Andrews však nezačala počátkem 15. století, ale sahala hlouběji, konkrétně do 12. století. St. Andrews bylo již v tuto dobu významným místem vzdělanosti, jelikož se zde nacházela na tehdejšího dobu významná sbírka knih či listin. Mezi donátory patřil tehdejší biskup Robert, který do této sbírky přispěl řadou knih. Jejich soupis se nachází v tzv. Registru Anglie (Registrum Anglie), kde je uvedeno, že se zde v pozdním 13. století nacházelo více než 90 knih, což bylo množství srovnatelné pouze s bohatými hraničními opatstvími jako Jedburgh, Kelso či Melrose. Od té doby sbírka rostla a již ve 13. století se stala jednou ze stěžejních literárních sbírek v rámci celého Skotska.⁴⁶

⁴⁵ BROCHERRIOVÁ, Mariateresa Fumagali Beonio, *Intelektuál*, In: LE GOFF, Jacques, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 162–175; MASON, Roger A., *University, City and Society*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 270–273.

⁴⁶ MYNORS, R. A. B., ROUSE, R. H. and ROUSE, M. A. (ed.), *Registrum Anglie de libris doctorum et auctororum veterum*, London: British Library in association with the British Academy, 1991, s. 306–308; REID, Norman H., *The Prehistory of the University of St Andrews*, In: BROWN, Michael H.,

Co se týče samotné výuky, studenti v St. Andrews pobývali již od 11. století. Studium probíhalo v rámci mnišského zřízení a studenti již měli dokonce svého zástupce, jistého mistra Patricka. Lze předpokládat (jisté to bylo jen v případě Abernethy), že tento typ školy v rámci církevního zřízení (např. katedrála) později korespondoval s gymnázií. Znamenalo to tedy, že tehdejší vzdělávací instituce připravovala studenty k dalšímu studiu na univerzitách. O prestiži studia na této škole může svědčit dvojice významných absolventů ze 14. století, konkrétně James Stewart, syn krále Roberta II. (1371–1390) či syn významného šlechtice Gilberta Haya. Dle dochovaných dokumentů můžeme sledovat dlouhou tradici literárních prací, jelikož jsou zachovány dokumenty se jmény těchto absolventů. Záznamy také ukazují velké množství jednotlivých absolventů, které zdaleka neměla ani konkurenční instituce v Glasgow. Ostatně studenti z Glasgow nezdědka předtím prošli studiem v St. Andrews. Z velkého počtu absolventů se většina z nich usadila v církevních funkcích, kde vládla poměrně velká byrokracie. Podle těchto informací tak není překvapivé, že město St. Andrews mělo ambice na zřízení velké vzdělávací instituce.⁴⁷

Skotské intelektuální prostředí bylo již od počátečních snah o zřízení vlastní univerzity orientováno na evropský kontinent, obzvláště do Paříže. Konkrétně roku 1313 tam vyslal David, biskup z Murray, první skupinu 4 studentů. O několik let později koupil tentýž biskup venkovské sídlo Fermette nedaleko od Paříže, kde mohli skotští studenti během studií bydlet. Zároveň chtěl výdělky z farmy sponzorovat skotské studenty. Tato snaha fungovala ve spolupráci s kolejí kardinála Lemoina, kde skotští studenti též pobývali. Paříž se stala například společně s Orléans jedním z míst, kam odcházeli skotští studenti v době, než se povedlo založit univerzitu v St. Andrews.⁴⁸

Pro samotné založení univerzity v St. Andrews se ukázala být klíčová léta 1410 až 1414. Mezi hlavní zdroje informací z této doby patřil kronikář Walter Bower, autor známé kroniky *Scotichronicon*, který žil v této době. O roce 1410 píše jako o prvním roce univerzity a popisuje jej přibližně těmito slovy: „po bílé neděli začala fungovat instituce vyššího univerzitního vzdělávání ve městě St. Andrews (Kilrymont) ve Skotsku, kde byl

STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 250.

⁴⁷ REID, Norman H., *The Prehistory of the University of St Andrews*, s. 252–259; TAYLOR, Simon, *From Cinrigh Monai to Civitas Sancti Andree: A Star is Born*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 33.

⁴⁸ MONTAGU, Violette M., *The Scottish College in Paris*, *The Scottish Historical Review* 4 (1907), č. 16, s. 399; WATT, D. E. R., *Scottish Student Life Abroad in the Fourteenth Century*, *The Scottish Historical Review* 59 (1980), č. 167, s. 3–21.

Henry Wardlaw biskupem a James Bisset převorem“. Datace však není jednoznačná, což si vysvětlíme v další části.⁴⁹

Pokud bychom se řídili Bowerovou datací, museli bychom považovat za datum založení univerzity rok 1410. Jelikož středověké univerzity vznikaly rozhodnutím papeže, zlomovým okamžikem se v tomto případě stal konec roku 1412, kdy byla papeži jménem krále Jakuba I. (1406–1437) odeslána formální petice s žádostí o zřízení univerzity. Jelikož Skotsko od počátku papežského schizmatu stálo na straně avignonského papežství, žádost o zřízení univerzity tedy zaslali zástupci ze St. Andrews do Avignonu. Tamní papež Benedikt XIII. odpověděl celkem 6 bulami z 28. srpna 1413, v nichž potvrdil a ustanovil univerzitu pod vedením biskupa Henryho Wardlawa. Tyto úřední listiny však nebyly odeslány ihned, ale až v listopadu téhož roku a do St. Andrews dorazily až v únoru 1414.⁵⁰ Vzhledem k tehdejší rychlosti šíření informací z tohoto výčtu vyplývá, že celý proces trval poměrně dlouho, avšak pokud budeme brát papežskou bulu jako ustanovující dokument, nehledě na to, kdy do St. Andrews dorazil, tak bychom měli uznávat za rok založení univerzity (nikoliv pouhé vyšší vzdělávací instituce) rok 1413. Tím se opět se vracíme k Bowerovi, jelikož i on tvrdí, že St. Andrews bylo významným vzdělávacím centrem ještě před samotným založením univerzity. Dokládá to totiž jeho použití slova *universitas* v kontextu místa ještě před samotným vznikem univerzity. Dokonce mohlo být St. Andrews hlavním vzdělávacím centrem skotského duchovenstva, o tom však nejsou jasné důkazy.⁵¹

Pro komplexní zachycení dobové étosu je potřeba pracovat s tím, co nám zanechal Bower jakožto přímý aktér tehdejších událostí. Zároveň však musíme mít na paměti, že v některých pasážích jeho vyprávění úplně přesně nesedí časová posloupnost. Jako příklad můžeme uvést působení univerzitního mistra Williama Fowlise, jenž měl dle Bowera působit v St. Andrews od roku 1410, ale při prostudování dobových listin bylo zjištěno, že až do května roku 1411 působil v Paříži. I tak Fowlis patřil k první generaci

⁴⁹ V anglickém překladu latinského originálu se píše: „after whitsunday an institution of higher learning of university standing made a start in the city of St Andrews of Kilrymont in Scotland when Henry de Wardlaw was the bishop of St Andrews and James Bisset was the prior here“; WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon, Vol. 8*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 1987, s. 74–79.

⁵⁰ MCGURK, Francis (ed.), *Calendar of Papal Letters to Scotland of Benedict XIII of Avignon, 1394–1419*, Edinburgh: Scottish History Society, 1976, s. 276–278.

⁵¹ DUNLOP, Annie I. (ed.), *Acta Facultatis Artium Universitatis Sanctiandree, 1413–1588*, 2 vols, Edinburgh: Scottish History Society, 1964, xii.

univerzitních mistrů ze St. Andrews. V celkovém kontextu však nejsou tyto drobné časové odchylky pro pochopení procesu vzniku univerzity důležité.⁵²

Další z okolností, které mohly uspíšit vznik univerzity, představovala problematika papežského schizmatu a koncil v Pise roku 1409. Z počátku to tak nevypadalo, jelikož jak ukazuje výše zmíněný případ Williama Fowlise (a dalších více než 30 učenců), Skotové působili na pařížské univerzitě i po roce 1409. Dokonce i avignonský papež Benedikt XIII. zmínil v jedné ze svých bul, že vzdělání je nadřazeno schizmatickým sporům. Samozřejmě, že docházelo k určitému odlivu učenců z Paříže, ale rozhodně ne v tak velké míře, aby se dalo hovořit o tom, že je to následek schizmatu.⁵³

Když se tedy na vznik univerzity v St. Andrews podíváme z širšího hlediska, tak zjistíme, že k jejímu založení bylo jednoduše příhodné klima. Ve městě působily důležité osobnosti, které měly autoritu nejen ve Skotsku, ale pojila je i přízeň s papežem. Navíc v tuto dobu převládal trend národních univerzit. Důležitá byla též věrnost avignonskému papežství a orientace na Francii obecně, z čehož plynuly různé ekonomické benefity směrem k tehdejší akademické obci. Zároveň umožnila produkci domácí intelektuální elity a její následnou kumulaci v církevních funkcích (pouze Thomas Livingston jako jediný z první generace absolventů odešel působit jinde). Odborníci se tedy shodují, že si Walter Bower ve svém vyprávění nevymýšlel, jen nebyl ve všech ohledech důsledný, z čehož pramenily určité časové nesrovnalosti.⁵⁴

Dle dochovaných pramenů se skutečným rokem založení univerzity v St. Andrews tedy stal rok 1413. Bowerovo vyprávění se zmiňuje nejprve o 3, posléze 8 univerzitních mistrech. Jejich původ však není překvapivý, jelikož se jednalo o absolventy zdejší vzdělávací instituce, kteří v St. Andrews posléze zůstali jako vyučující a nevydali se za dalším studiem do zahraničí. Právě tyto absolventy, kteří nespojili svou budoucnost se St. Andrews, Bower neváhal kritizovat jako „nevďěčníky“. Počáteční záměr vedení univerzity byl takový, aby se tam studenti kumulovali, stále častěji však docházelo k tomu, že se St. Andrews stalo jakousi přestupní stanicí pro další univerzitní vzdělání v zahraničí.⁵⁵

⁵² DENIFLÉ, H., CHATELAIN, A. (ed.), *Liber Procuratorum Nationis Anglie (Alemanniae) in Universitate Parisiensi (1333–1406)*, 1, Paris: Université de Paris, 1894, s. 105; REID, Norman H., *The Prehistory of the University of St Andrews*, s. 245.

⁵³ STEUART, A. Francis, *Scotland and the Papacy*, s. 147.

⁵⁴ REID, Norman H., *The Prehistory of the University of St Andrews*, s. 264–267.

⁵⁵ WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon, Vol. 8*, s. 78–81.; Více o tématu píše WOODMAN, Isla, *Education and Episcopacy: The Universities of Scotland in the Fifteenth Century* (PhD Thesis), St Andrews, 2011, speciálně ve třetí kapitole.

Mezi odborníky nadále panuje přesvědčení, že první skotská univerzita vycházela z pařížského modelu, kde hrála při jejím založení důležitou roli funkce mistrů a ti se tam těšili velké autoritě. Zároveň se univerzita inspirovala rozdělením funkcí rektora a děkanů univerzitou v Kolíně nad Rýnem, dalším to oblíbeným centrem skotských učenců této doby. Tamní univerzita měla totiž užší vztah se světskou mocí, tedy s městem. Pro samotnou univerzitu bylo velmi příznivé, že vznik konkurenční instituce nijak nenarušil vzájemné vztahy se zahraničími univerzitami. Problém představoval nižší zájem o univerzitní vzdělávání, jelikož Skotsko mělo v 15. století poměrně málo obyvatel (asi 750 000) a velká část z nich neuměla vůbec číst. Situace se začala obracet k lepšímu až po roce 1450, v tuto dobu už však existovala i druhá skotská univerzita v Glasgow.⁵⁶

Pro lepší ilustraci toho, jak to na univerzitě vypadalo, je vhodné zmínit studenty a jejich běžný režim. V úplných začátcích univerzita neměla ve vlastnictví žádnou budovu, ale sídlila v nájmu, takže možnosti pro setkávání studentů byly omezené. Samotní studenti byli velice často chudí a na živobytí si nezřídka vydělávali žebráním, které však mělo mnohem větší důstojnost, než si dokážeme dnes představit. Situace se začala zlepšovat až po roce 1420 a do roku 1450 vše fungovalo na podobné bázi. Zajímavým pramenem, který mohl přiblížit život studentů, se zdály být jejich dopisy, avšak o skutečném „studentském“ životě se v nich takřka nepíše. V této oficiální korespondenci svým nejbližším se studenti často zmiňují o potřebě peněz či knih. Kromě tohoto zdroje se nějaké informace daly nalézt i v rukopisu *Acta Facultatis Arcium*.

V některých ohledech však tehdejší studium ovlivnilo i budoucí časy, a to například prostřednictvím iniciačních rituálů. Z pramenů víme, že například v Německu byli studijní nováčci představováni jako divá zvěř, jenž musí být napravena. Ve Francii je starší studenti představovali zase jako zločince. Bohužel o konkrétním provedení iniciačního rituálu ve Skotsku v této době nemáme konkrétnější informace, víme jen, že k nějakým žertovně dehonestujícím rituálům, ze kterého se nakonec stalo vřelé přivítání starších studentů, docházelo. Obecně se po skončení těchto rituálů konala hostina za účelem nově přijmutých univerzitních studentů, kterou však tyto noví kolegové museli zaplatit. No a jelikož se nejednalo o úplně levnou záležitost, museli se kvůli tomu i zadlužovat. Ze studentských koníčků můžeme zmínit kromě šachů či obyčejných

⁵⁶ DUNLOP, Annie I. (ed.), *Scottish Student Life in the Fifteenth Century*, The Scottish Historical Review 26 (1947), č. 101, s. 50; MASON, Roger A., *University, City and Society*, s. 269; Více k modelům fungování těchto univerzit informuje DE RIDDER-SYMOENS, Hilde (ed.), *Universities in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 109–112.

pohybových aktivit typu lukostřelby a golfu také poměrně barbarskou zábavu jako jsou kohoutí zápasy.

Z pramenů můžeme vyčíst i některé specifické studentské události, které se v St. Andrews konaly. Tou byl například tzv. den rozinek, kdy studenti dávali rozinku prvnímu staršímu, který o ni v ten den požádal. Do roku 1431 se v St. Andrews slavil též svátek Grammatici, kdy se studenti převlékali za biskupa a ostatní kněží, chodili městem a žehnali ostatním měšťanům. K životu studentů patřil alkohol od nepaměti, a jak bývalo zvykem, pilo se na dluh a splácelo se, až když bylo čím. Zároveň je dle Jamese Robba velmi pravděpodobné, že pokud by studenti v St. Andrews měli možnost kouřit tabák již v 1. polovině 15. století, že by tak učinili.⁵⁷

2.2 Následný vývoj biskupství a univerzity

Prvním rektorem univerzity v St. Andrews se stal místní biskup Henry Wardlaw, zároveň považovaný za kancléře univerzity. Tato tradice biskupů jakožto kancléřů univerzity přetrvala i do dob arcibiskupství. Rektor se staral o vnitřní záležitosti univerzity a každoročně ho volila generální kongregace univerzity (tzv. comitia), rozdělená do 4 národů dle geografických oblastí ve Skotsku (Albania, Angusia, Laudonia, Britannia). Ve výsledku ale měly větší slovo samotné fakulty, zvláště artistická, o které se zachovalo nejvíce informací. Prvním děkanem artistické fakulty byl jmenován Lawrence z Lindores⁵⁸, po Wardlawovi druhá nejvýznamnější postava tehdejší univerzity. V tuto dobu probíhala výuka takovým způsobem, že studenti nejprve absolvovali základní kurz na artistické fakultě, odkud mohli odejít buď jako bakaláři, nebo pokračovat v navazujícím studiu. Hlavně se dbalo na rétorické a argumentační schopnosti.⁵⁹

Lawrence z Lindores byl velmi charismatická osobnost a za jeho působení ve funkci děkana se vžila tradice, kdy se absolventi univerzity sami stali učiteli a přebírali funkci svých předchozích vyučujících, čímž v St. Andrews fungoval jakýsi „koloběh“ vzdělávání. Těmto vyučujícím se říkalo regenti a studenti platili za výuku většinou jim

⁵⁷ ROBB, James, *Student Life in St Andrews Before 1450 A. D.*, The Scottish Historical Review 9 (1912), č. 36, s. 347–360.

⁵⁸ Více o jeho životě přináší MOONAN. Lawrence, 'Lawrence of Lindores (d. 1437) on "Life in the living being"' (unpublished PhD thesis), University of Louvain, 1966.

⁵⁹ ANDERSON, J. Maitland (ed.), *Early Records of the University of St Andrews*, Edinburgh: Scottish History Society, 1926, ix–xi; CANT, Ronald G., *The University of St Andrews: A Short History*, Edinburgh: Oliver & Boyd, 1946, s. 7–16; Z novějších děl můžeme zmínit REID, Norman H., *Ever to Excel: An Illustrated History of the University of St Andrews*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011.

než fakultě samotné, což v důsledku nebylo úplně šťastné řešení, protože mistři toho mohli finančně zneužívat – tento regentský způsob výuky (regenting) avšak zůstal až do roku 1747. Závěrečné zkoušky na bakaláře se konaly po 3 letech studia a k získání magisterského titulu museli studenti studovat ještě další rok. Zkoušky probíhaly ústně latinsky a studenti měli prokázat schopnost diskutovat a argumentovat nad tím, co se naučili.

Společenské postavení studentů ani jejich materiální zabezpečení nebylo zprvu dostatečné. I přes některé úlitby, díky nimž mohli ušetřit nějaké peníze, se jim dostatku financí nedostávalo. I samotná univerzita však měla od svého počátku problém s financemi a s omezenou působností, jelikož sídlila v pronajatých budovách. Výuka tak v počátečních letech probíhala ve velmi omezených prostorech augustiniánského převorství a v přilehlém špitále sv. Leonarda. Zlepšení situace přinesl rok 1419, kdy měšťan Robert z Montrose věnoval univerzitě svůj dům na South Street a z kterého se následně stala první univerzitní kolej pro studenty artistické a teologické fakulty, takzvaná St John's College (dnes je v blízkosti St Mary's College).⁶⁰

Pro první léta univerzity se stalo příznačným soupeření biskupa Wardlawa (zastávce realismu) a děkana Lawrence z Lindores (zastávce nominalismu).⁶¹ Každý totiž zastával jiný pohled na výuku, jelikož jejich teologická a filosofická přesvědčení často nenacházela žádné styčné body. Lindorese v jednu dobu vystřídal ve funkci děkana William Turnbull, avšak poté, co se do toho vložil král Jakub I., Turnbull skončil a odešel na nově vzniklou univerzitu do Lovaně. Král Jakub I. se roku 1426 vrátil z dlouholetého anglického zajetí (od roku 1406) a chtěl univerzitu přestěhovat do Perthu. To se mu sice nepovedlo, ale do univerzitních záležitostí nadále zasahoval a podpořil Lindorese. Biskup Wardlaw to považoval za velkou osobní prohru. Pro vývoj univerzity však bylo příznivé, že král Jakub I. roku 1432 potvrdil univerzitě její privilegia.

Rané 15. století v St. Andrews bylo úzce spjato právě s postavou skotského krále Jakuba I.⁶² Jakub se stal po smrti bratrů a matky dědicem skotského trůnu již ve svých 8 letech v roce 1402 a od roku 1404 ho vychovával biskup ze St. Andrews Henry Wardlaw. Když však Jakuba poslali na výchovu do Francie (1406), při cestě ho zajali piráti a odvezli do Anglie. Tato událost zdrtila jeho otce, krále Roberta III., který krátce poté zemřel a

⁶⁰ *St Andrews Acta and Evidence, Oral and Documentary, taken by the Comissioners appointed by King George IV, for Visiting the Universities of Scotland, iii: St Andrews*, London, 1837, s. 350.

⁶¹ DUNLOP, Annie I. (ed.), *Acta Facultatis Artium Universitatis Sanctiandree*, s. 12–25.

⁶² Monografii o životě krále Jakuba I. vydal v roce 1994 Michael H. Brown (BROWN, Michael H., *James I*, East Linton: Tuckwell Press, 1994.).

skotské stavy prohlásily Jakuba novým králem. Vlády se však ujal bratr zemřelého krále vévoda z Albany, jenž vládl bez podpory stavů. Jakubova situace se otočila k lepšímu po roce 1412, kdy si mohl začít dopisovat se skotskou šlechtou. Přesto jí však neopomněl vytknout, že se při vyjednávání o jeho propuštění dostatečně nesnažili. Angličané mu taktéž dovolili používat královskou pečeť a Jakub tak mohl úřadovat i ze zajetí. V Anglii se však neměl špatně. I přes počáteční skutečné věznění v Toweru se posléze dostal ke kvalitnímu vzdělání a v průběhu let se stal ze zajatce spíše hostem u anglického královského dvora. K jeho propuštění a návratu domů do Skotska nakonec došlo z kraje roku 1424 a od dubna již vládl ze Skotska.

Jakubovo jméno se objevilo již na listině žádající vznik univerzity v St. Andrews. Po svém návratu ze zajetí však chtěl univerzitu přestěhovat do Perthu, aby bylo blíže hlavnímu městu království Scone. Univerzita tehdy ještě nevlastnila žádné budovy a učilo se kde se jen dalo. Univerzitním mistrům v čele s biskupem Wardlawem se však St. Andrews opouštět nechtělo, takže poté, co Wardlaw věnoval univerzitě jeden ze svých domů a pak se k němu přidali další, se nakonec podařilo králův záměr překazit a univerzitu ponechat na svém místě. Králi to však nepřekazilo snahu i nadále zasahovat do univerzitních věcí. Kromě toho se snažil reformovat klášterní život a působil celkově svrchovaně na církevní problematiku, což vyústilo v jeho spor s Římem a k usmíření došlo až krátce před jeho smrtí. Pod svou jurisdikci se mu univerzitu však nikdy nepodařilo připoutat, ale po jeho násilné smrti roku 1437 zůstala univerzita, léty zkoušená mocenskými boji, ve špatném stavu.⁶³

Velkou událostí, o které informuje tato kapitola, se stalo upálení husity Pavla Kravaře (první poprava v St. Andrews) roku 1433, kterého Lindores jako určený inkvizitor odsoudil k smrti. Ostatně inkvizice a kacířské myšlenky provázely St. Andrews už několik desetiletí. Vzhledem k početné náboženské komunitě se tam totiž ve větší míře dostávaly heretické myšlenky. Už v době založení univerzity byla snaha vyhledávat heretiky i prostřednictvím univerzity. Brzy se tam objevila i papežská inkvizice. Prvním skotským inkvizitorem byl jmenován právě Lawrence z Lindores. Měl na svědomí řadu procesů. Do Skotska se dostaly i Wycliffovy myšlenky, a to prostřednictvím skotských studentů v Oxfordu (kde navštěvovali tzv. Balliol College), kteří se po skončení studií vrátili zpět domů. Zároveň s tím po roce 1378 přišla do Skotska i řada anglických

⁶³ ANDERSON, J. Maitland, *James I of Scotland and the University of St Andrews*, *The Scottish Historical Review* 3 (1960), č. 11, s. 301–315; BALFOUR–MELVILLE, E. W. M., *The Captivity of James I*, *The Scottish Historical Review* 21 (1923), č. 81, s. 45–53.

duchovních, kteří se přiklonili na stranu avignonského papežství. Ať už byl motiv příchodu Angličanů jakýkoliv, přinášelo to spekulace o tom, že je Skotsko kacířské centrum. Po roce 1401 a vydání zákona De Heretico Comburendo se začalo s aktivním hledáním kacířů ve Skotsku, kterým papež pověřil svého vyslance James Dardaniho. Zároveň zde působilo ostrovní hnutí lollardů⁶⁴, které bylo v kontaktu s příznivci Jana Husa. Jedním z vedlejších důvodů vzniku univerzity v St. Andrews byla potřeba čelit „herezi doby“, takže nevznikla pouze z důvodu navázání na dlouholetou tradici vzdělávání ve městě. Tato snaha byla vidět i ve výuce, kde měli být vyučující schopni identifikovat potenciální heretiky. To pokračovalo i po návratu krále Jakuba I. ze zajetí.⁶⁵

Například v roce 1419 vyšetřovala inkvizice ve Skotsku anglického mnicha a teologa Roberta Hardinga, který stál na straně avignonského papežství. Co se týče inkvizičních materiálů, ty se ze strachu, aby se v nich zaznamenané myšlenky nemohly dále šířit, raději páliły spolu s údajnými heretiky, jako tomu bylo v případě upálení Jamese Resbyho roku 1408. Neoficiálně a neprokazatelně se však takovéto myšlenky dochovávaly prostřednictvím následovníků. To se stalo i u případu Pavla Kravaře a jeho upálení v roce 1433. Na inkvizici se však podílela celá diecézní struktura, hlavně dominikáni.⁶⁶

Jak již bylo zmíněno výše, poprava českého husity Pavla Kravaře patřila mezi významné události St. Andrews v 1. polovině 15. století. Právě od ní můžeme sledovat vývoj hereze v dané oblasti, která se projevila nejvíce o 100 let později těsně před nastupující reformací. Celá událost v sobě navíc spojuje jak univerzitu, tak biskupství. O procesu s Pavlem Kravařem se toho však příliš mnoho prokazatelně neví. Za hlavní zdroj informací můžeme považovat pouze Waltera Bowera, Hectora Boece a Johna Knoxe. Z jejich zpráv pak v průběhu 20. století vycházeli odborníci, kteří se tuto událost snažili dostatečně pochopit. Je však potřeba připomenout, že původ a život Pavla Kravaře je zahalen nejedním tajemstvím. Tradičně jsou za místo jeho původu považovány slezské Kravaře, ale už jeho současník Walter Bower, jenž ho poprvé zmínil, o něm mluvil jako o Němci, což se však dá vyložit i jako příslušnost k Svaté říši Římské, která by jeho český

⁶⁴ Více k tématu například REID, W. Stanford, *The Lollards in Pre-Reformation Scotland*, Church History 11 (1942), č. 4, s. 269–283 nebo SPINKA, Matthew, *Paul Kravař and the Lollard-Hussite Relations*, Church History 25 (1956), č. 1, s. 16–26.

⁶⁵ VYŠNÝ, Paul, *A Hussite in Scotland*, The Scottish Historical Review 82 (2003), č. 213, s. 1–19. Z dalších autorů například MOONAN, Lawrence, *Pavel Kravař and some writings once attributed to him*, Innes Review 27 (1976), s. 3–23.

⁶⁶ STEVENSON, Katie, *Heresy, Inquisition and Late Medieval St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 338–339.

původ nezpochybňovala. První písemná zmínka o Kravařovi pochází možná překvapivě z pařížské univerzitní publikace (*Liberprocuratorum of the English Nation*) vydané roku 1415, kde se také nacházel soupis učenců ze střední a východní Evropy. Právě také pařížská univerzita měla být jeho prvním studijním místem, Praha následovala až poté. Od toho by se dal odvodit i jeho původ. Kravaře totiž byly dvě, jedny slezské a jedny středočeské. A jelikož Kravař nezačal studovat v nedaleké Praze, která by se logicky nabízela, je možné předpokládat, že pocházel z těch Slezských. Pořád se ovšem pohybujeme v rovině spekulací, stejně jako jeho možný rok narození by přicházel v úvahu těsně po roce 1390. Pařížský záznam se rovněž zmiňuje o tom, že poplatky na studium mu byly prominuty z důvodu chudoby.

Ani po jeho návratu do Čech se o Kravařovi mnoho informací nedochovalo. Jakožto absolvent lékařství začal i v Praze studovat medicínu, ke které měl dle některých odborníků souběžně studovat také filozofickou fakultu. Jediná drobná zmínka o něm z této doby pochází z roku 1417. Další informace o Kravařově životě hovoří o jeho působení na dvoře polského krále Vladislava Jagellonského, kde měl působit jako jeden z lékařů. V tuto dobu už měl rozšiřovat husitské myšlenky, ale spíše umírněným způsobem. Vliv si každopádně udržoval několik let. F. M. Bartoš⁶⁷ ho dokonce nazýval apoštolem husitů. Po polské anabázi se měl vrátit zpět do Čech. To by podporovalo i Bowerovo vyprávění, že Kravař přišel do Skotska s doporučením českých husitů, kteří ho měli nazývat vynikajícím lékařem. Časově odpovídalo putování do Skotska době po bitvě u Domažlic a blížícímu se koncilu v Basileji. Jakožto šířitel husitských myšlenek mohl ve Skotsku hledat podporu pro jejich učení. St. Andrews při bližším pohledu dává smysl v tom, že zde působili Kravařovi bývalí kolegové z Paříže (John Crannoch). Další možnost spojení se Skotskem představovala série Wycliffových dopisů, které se do Čech dostaly kolem roku 1410. Cestu do St. Andrews by si Kravař obhájil už jen z toho důvodu, že tam byla univerzita a jednalo se o náboženské centrum oblasti.⁶⁸

Když se dostaneme k nejstarším záznamům od Waltera Bowera, bylo evidentní, že Kravaře v oblibě neměl. Zároveň však uznával jeho zápal pro husitské myšlenky, který při své obhajobě předvedl. Samotný proces, jež vyústil v popravu, ale zpočátku nesliboval takovýto konec. Ve Skotsku už sice počátkem 15. století jedna nábožensky motivovaná

⁶⁷ BARTOŠ, F. M., *Pavel Kravař*, Věstník Matice opavské, 1933, roč. 38, s. 8–18.

⁶⁸ STEVENSON, Katie, *Heresy, Inquisition and Late Medieval St Andrews*, 331–336; VYŠNÝ, Paul, *A Hussite in Scotland*, s. 1–19.

poprava proběhla (James Resby), v St. Andrews tomu ale mnohé nenasvědčovalo. Ani král Jakub I. nebyl vůči Kravařovi nijak zaujatý. Pravděpodobně se jako odpovědnou osobou ukázal být univerzitní mistr Lawrence z Lindores, též vykonávající funkci inkvizitora. Bower vylíčil celý proces během jednoho dne, ale to není příliš pravděpodobné. Boece předkládá delší proces, započatý biskupem Wardlawem, který Kravaře obvinil z kacířství a předal k dalšímu vyšetřování. Vzhledem k jeho odsouzení a popravě vložením mosazné koule do úst to ale není až tak podstatné. Důležitější by bylo znát Kravařovy myšlenky, ale ty jsou skutečně v rovině spekulací. Svou životní cestou je však novějšími autory považován za předchůdce reformace ve Skotsku.⁶⁹

Roku 1435 byl vyšetřován Robert Gardiner, který se však sám odvolal. Mělo se za to, že po Lindoresově smrti úřad inkvizitora zanikl, ale nebyla to pravda, jen se jednalo o jakýsi neoficiální zástup, jako v případě Jamese Haldenstonea. Po Lindoresově smrti se však už nedochovala jména dalších pověřených inkvizitorů. Lindores i Jakub I. však roku 1437 zemřeli, klima na univerzitě se opět uvolnilo a znovu mohla být povolena výuka realistického albertinismu. Biskup Wardlaw je však dlouho nepřežil a zemřel v roce 1440. I kvůli těmto sporům není překvapivé, že se univerzita netěšila dobré kondici, jak výukou, tak chátrajícími budovami.⁷⁰

Novým rektorem se stal James Kennedy⁷¹, synovec krále Jakuba I. Ten však ve svém úřadě navázal na předchozího biskupa, a ne na svého strýce. Kennedy předtím působil s Turnbullem v Lovani, kam společně odešli počátkem 30. let. Kennedy se zaměřil více na filozofii a teologii než na pedagogickou stránku výuky, s čímž korespondovala i snaha o založení nové koleje. To se povedlo roku 1450, kdy vznikla St Salvator's College. Samotná kolej se do dnešních dob nedochovala, zbyla z ní pouze kaple s Kennedyho hrobkou (zemřel 1465), avšak dle dochovaných materiálů se jednalo o velkolepou stavbu. Prvním děkanem koleje, zřízené bulami papeže Mikuláše V., se stal John Athilmer, zastánce albertinismu z Kolína nad Rýnem. Směřování výuky bylo tedy jasně dané. Ve stejnou dobu (v roce 1451) založil výše zmíněný William Turnbull univerzitu v Glasgow, avšak se zaměřením primárně na výuku práva.⁷²

⁶⁹ DUNLOP, Annie I. (ed.), *Acta Facultatis Artium Universitatis Sanctiandree*, s. xviii–xx, xxv–xxvi, 48–49.

⁷⁰ STEVENSON, Katie, *Heresy, Inquisition and Late Medieval St Andrews*, s. 343–344.

⁷¹ O Jamese Kennedym se více zmiňuje DUNLOP, Annie I., *The Life and Times of James Kennedy, Bishop of St Andrews*, Edinburgh: Scottish Academic Press, 1950.

⁷² MASON, Roger A., *University, City and Society*, s. 277–278.

Oproti většině Skotska se oblast Fife ve větší míře nacházela ve správě církve – baronská práva měli biskup, převor, kanovníci a klerici a hovoříme o tzv. biskupském baronství. Tyto informace uvádí Zlatá charta (Golden Charter), udělená králem Jakubem II. biskupu Kennedymu v roce 1452 jako poděkování za úspěšné narození jeho syna na hradě St. Andrews. Tento dokument potvrdil tehdejší praxi vysoké jurisdikční svobody a menší závislosti na koruně. Zároveň se jednalo o poměrně neobvyklý akt, jelikož většinou si významnou část jurisdikce ponechal sám panovník.⁷³

Díky svému významnému vlivu, který si církve v St. Andrews udržovala, nesmíme zapomínat i na to, jak církve zacházela se svými pozemkovými právy a jakým byla vlastně hospodářem. V zachovaných dopisech převora Jamese Haldenstonea můžeme nalézt i popis jedné události, která vztah církve a svých nájemců dobře ilustruje. Jednalo se o nárok na osobní vlastnictví statků v těsné blízkosti města, o nějž zažádal James Kinnimonth, jehož otec nedlouho předtím zemřel. Kvůli této záležitosti se sešla velká část významných osob města a společně s převorem Haldenstonem Kinnimonthův nárok potvrdili. Ten zase na oplátku slíbil věrnost převorství. Z převorova popisu je patrné, že tento akt měl až jakýsi ceremoniální charakter a překvapivou skutečností je právě ono velké množství lidí, které se kvůli této zdánlivě nepatrné záležitosti sešlo. Pokud se tedy nejednalo o ojedinělou událost, církve tak vykonávala svůj „světský“ úřad svědomitě.⁷⁴

Tuto agendu však nevyřizoval biskup či převor sám, ale pomáhala mu řada podřízených úředníků. Nejvyšší autoritu mezi těmito úředníky měl tzv. správce (steward), který svou funkci vykonával spíše v místě kde sídlil, ale v přilehlých oblastech jeho agendu zastávali nižší úředníci (bailies). Kromě toho měla funkce správce též blízko i k funkci soudce (justiciar). Dokonce docházelo i ke kumulování těchto funkcí, jako v případě Alana Stewarta, který v St. Andrews působil v polovině 15. století. Dějištěm konání soudů byl dokonce i biskupský hrad. Mezi další pozice, které se staraly o biskupskou rezidenci, patřil maršál (marshal), též zvaný jako vedoucí stájí, konstábl (constable) a kapitán (captain) hradu v St. Andrews. K těmto úřadům samozřejmě patřila i jakási spisová agenda, o kterou se staral pověřený úředník diecéze, popřípadě opět nižší úředníci, jak už jsme si ukázali výše.⁷⁵ K dalším úředníkům jmenovaným převorem

⁷³ THOMSON, J. M. (ed.), *Registrum Magni Sigilli Regum Scotorum*, Vol. 2, Edinburgh: General register house, 1882, s. 299–300, č. 1444.

⁷⁴ BAXTER, J. H. (ed.), *Copiale Prioratus Sanctiandree*, St Andrews: Oxford Milford, 1930, s. 111–114, č. 62.

⁷⁵ BROWN, Michael H., *Prelates, Citizens and Landed Folk: St Andrews as a Centre of Lordship in the Late Middle Ages*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 208.

patřily komorníci (chamberlain), almužníci (almoner, pittancer) a tzv. terrar, což byl úředník zabývající se převorskými pozemky. Zároveň se však biskupství i převorství spoléhalo na vybrané laiky, kteří působili v jejich okruhu.⁷⁶

Kromě těchto nižších úředníků mělo St. Andrews samozřejmě i jakéhosi svého starostu, tedy probošta, o čemž už také padla zmínka v souvislosti s prvním starostou St. Andrews Mainardem Flemingem. Ani světský vůdce města však nezmohl nic proti vůli biskupa, jemuž byl podřízen. Proto není překvapivé zjištění, že tito tzv. proboštové pocházeli většinou z prominentních městských rodin, většinou z biskupova okruhu. Tím se dostáváme k obecnému rysu dané doby, a to k nepotismu, neboli k udělování úřadů na základě příbuzenských vztahů. Ten sice nejlépe vynikl v církevní správě, ale v St. Andrews to šlo pozorovat i v souvislosti se světskou mocí. Nejlépe to však šlo registrovat na místech nejvyšších, tedy na biskupském stolci. Již zmiňovanému biskupovi Walteru Trailovi asistoval v úřadu jeho bratr Thomas. Velmi rozsáhlou síť svých nejbližších však měl Henry Wardlaw, jemuž pomáhali v různých funkcích jeho bratraci či synovci. Obdobné počínání můžeme sledovat i u dalšího biskupa Jamese Kennedyho. Na první pohled se nabízí kritika tohoto protekcionismu, ale zároveň to nemuselo být vždy špatné, jelikož duchovní si k sobě často brali ty ze svých blízkých, na které se mohli spolehnout.⁷⁷

Když se odkloníme od nejvyšších pozic ve městě, stojí za to zmínit osobu Johna Schevese. Tento muž patřil mezi důležité postavy církve, univerzity i města St. Andrews obecně a povedlo se mu založit velmi vlivnou příbuzenskou síť, která ovlivňovala dění ve městě v průběhu 15. století. Začátky jeho působení se pojí se vznikem univerzity, Walter Bower ho dokonce zmiňuje jako jednoho z vyučujících, kteří v St. Andrews edukovali budoucí úředníky ještě před samotným oficiálním vznikem univerzity. Mezi lety 1411 až 1456/7 (kdy zemřel) vykonával funkci nejvyššího úředníka St. Andrews a byl kancléřem biskupů Wardlawa i Kennedyho. Svou diplomatickou roli sehrál i v případě oznamování věrnosti novému papeži Martinu V. roku 1419. Každopádně se mu podařilo nashromáždit velké množství statků, které následně měly připadnout jeho dědicům. Dle dochovaných materiálů měl John Scheves dědice dva, a to Henryho a Williama Schevese. Bohužel nejde jistě potvrdit, v jakém příbuzenském vztahu byli, ale jako pravděpodobná se jeví varianta, že se jednalo o Johnovy nemanželské syny. Zvláště William dokázal svého zděděného majetku a postavení využít, jelikož se stejně jako John

⁷⁶ BAXTER, J. H. (ed.), *Copiale Prioratus Sanctiandree*, s. 113, č. 62.

⁷⁷ BROWN, Michael H., *Prelates, Citizens and Landed Folk*, s. 213.

těšil přízni na vysokých místech a podařilo se mu v kariéře dostat až do funkce arcibiskupa St. Andrews.⁷⁸

2.3 Rozvoj města v 15. století

O významu St. Andrews jako místa uctívání ostatků sv. Ondřeje již byla řeč výše. K vrcholu návštěvnosti St. Andrews docházelo od konce 11. do konce 13. století. Poté došlo ke změně v myšlení lidí, ať už to způsobily morové rány či různé reformní myšlenky, každopádně se stalo to, že o relikvie sv. Ondřeje přestal být takový zájem, i když samotný jeho kult už trvale patřil k důležitým projevům skotské identity. Pro biskupství samotné však bylo důležité, aby se tato religiozita a svatondřejovská úcta do St. Andrews ideálně v původním rozsahu vrátila a město opět mohlo z příchozích poutníků ekonomicky profitovat. Po požáru katedrály roku 1378 dostala myšlenka na modernizaci svato-ondřejovského kultu reálnější obrysy.

U realizace této myšlenky stál převor James Haldenstone. Nejprve došlo k dokončení přestavby katedrály, a to dle vzorů katedrál v Durhamu a v Canterbury. Motivace převora Haldenstona vycházela velmi pravděpodobně více z ekonomických než dobročinných pohnutek, nicméně důležitý byl celkový dopad na farnost i město. V době, kdy se pozornost pomalu stáčela směrem k univerzitě, bylo víc než kdy dříve nutné obnovit zájem o upadající kultovní statut místa. Proto se jevilo důležité, aby kromě poutníků přispěli na chod poutního místa i hrdí církevní hodnostáři Skotska. Z důvodu větší atraktivity tak při opravě doznala větší důležitosti kaple Panny Marie, která odrážela dobový zájem o mariánský kult, čímž se katedrála více otevřela většímu počtu poutníků. Kromě toho se nezapomínalo i na další světce, často známé pouze lokálně, jako například Duthac z Tainu. Nejednalo se však o nějaké lokální specifikum, ale obdobně uvažovali preláti po celých ostrovech. Pokud tedy chtěli udržet statut poutního místa, tak museli přijít s jakousi „syntézou světců“, čili nabídnout lidem širší spektrum svatých, které je možno v daném místě uctívat.⁷⁹

Na počátku 15. století se nacházelo hlavní středisko církevních institucí města v jeho východní části, tedy směrem k pobřeží. Nacházela se tam katedrála, kostel Panny Marie na Skále, farní kostel Nejsvětější Trojice, špitály sv. Leonarda a Mikuláše. Většina těchto objektů patřila biskupství, eventuelně augustiniánskému převorství, takže prakticky všechny významné stavby ve městě patřily církvi. Ve skutečnosti to však neznamenovalo

⁷⁸ BROWN, Michael H., *Prelates, Citizens and Landed Folk*, s. 215–217.

⁷⁹ TURPIE, Tom, *When The Miracles Ceased*, s. 84–98.

pro obyčejné obyvatele města problém, jelikož výhodou těchto církví vlastněných budov byly nižší nájemy. Následně však došlo k dalšímu nárůstu výstavby v St. Andrews a nové církevní stavby vznikly i směrem na západ, kde byl postaven nový kostel Nejsvětější Trojice, který byl postaven na pozemcích od Williama Lindsaye z Byres. Kromě tohoto kostela vznikly v průběhu 15. století ještě 2 kláštery – františkánský mezi ulicemi Market Street a North Street a dominikánský klášter na South Street. Tento nárůst církevních institucí znamenal pro St. Andrews nárůst duchovenstva, které potřebovalo někde bydlet. Proto nezřídka docházelo k přeměně světských obydlí na ubytování pro duchovní. Pro běžné obyvatele města to však neznamenalo pouze snížení využitelných obydlí, ale zároveň i zvýšení nájemného těmto církevním institucím.⁸⁰

Právě nová lokalita kostela Nejsvětější Trojice přinesla další možnosti expanze církevních staveb na dosud nevyužité části města. William Lindsay roku 1410 věnoval farnosti v St. Andrews svůj pozemek na jih od Market Street. V darovací listině vyjádřil přání, aby farnost vybudovala nový svatostánek společně s farníky. Ke spolupráci těchto dvou skupin lidí nakonec došlo a nový kostel byl slavnostně otevřen již roku 1412. Samotný kostel patřil svou velikostí a provedením mezi větší stavby, dokonce se původně uvažovalo o tom, že by v areálu vznikla nová univerzitní kolej. Bohužel se jako mnoho dalších církevních staveb středověku nedochoval v původní podobě a v průběhu staletí došlo k jeho přestavbě. V souvislosti s církevními pozemky nesmíme opomenout ani první budovu vlastněnou univerzitu, která se stala první univerzitní kolejí, kolejí sv. Jana Evangelisty. Součástí byla též kaple zasvěcená stejnému světcí. Toto počáteční nadšení pro novou výstavbu vystřídal roky úpadku univerzity a s ním související stagnace stavební činnosti. Změna nastala až o dalších třicet let později, kdy se ve funkci biskupa objevil James Kennedy.⁸¹

Právě od poloviny 15. století začala další etapa stavebního a urbanistického vývoje St. Andrews. Mezi nově vzniklé objekty patří například kolej sv. Salvátora, založená biskupem Kennedym roku 1450, ke které se o 10 let později přidala kaple sv. Salvátora (St Salvator's College Chapel). Svou dispozicí je tato kaple podobná obdobným stavbám jak z Anglie, tak hlavně z Francie, konkrétně těm pařížským. I tato kaple v průběhu let dostala určitých proměn, ale některé původní komponenty jsou na místě

⁸⁰ RHODES, Bess, *Augmenting Rentals: The Expansion of Church Property in St Andrews, c. 1400–1560*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 224–226.

⁸¹ RANKIN, W. E. K., *The Parish Church of the Holy Trinity St Andrews*, Edinburgh: Oliver & Boyd, 1955, s. 20–29.

k vidění dodnes. Jak napovídá její zasvěcení, patřila k bývalé koleji sv. Salvátora, která se spojením s kolejí sv. Leonarda roku 1747 proměnila v tzv. United College, která na univerzitě existuje dodnes.⁸²

Jednou z torzovitých památek St. Andrews je také dominikánský kostel (The Dominican Church), konkrétně plášť apsidální kaple na severní straně tohoto kostela. Neví se přesně, za jakým účelem vznikla, jestli jako oratoř či hospic, ale byla založena před rokem 1464. Protože měla stavba asymetrický tvar, je možné, že došlo k dostavbě za arcibiskupa Beatona roku 1525. Při detailním zkoumání architektonických prvků se zjistilo, že mezi inspirační zdroje patřilo v určitých ohledech Holandsko, se kterým mělo St. Andrews prokazatelné styky prostřednictvím provinciála Johna Adamsona. Právě výše zmíněné konkrétní komponenty (kružby) se totiž na Britských ostrovech nevyskytují.⁸³

⁸² CANT, Ronald G., *St Leonard's Chapel at St Andrews*, 3rd edn, St Andrews, 1970, s. 7; CANT, Ronald G., *The College of St Salvator, Its Foundation and Development including a Selection of Documents*, Edinburgh: Oliver & Boyd, 1950.

⁸³ FAWCETT, Richard, *The Medieval Ecclesiastical Architecture*, s. 70–72.

3. Od arcibiskupství k reformaci

3.1 Vznik arcibiskupství a jeho další fungování

Nejstarší snahy o založení arcibiskupství v St. Andrews spadají do doby vlády Davida I., ale ztroskotaly na tom, že tehdejší arcibiskup z Yorku přesvědčil papeže, že Skotsko je součástí Anglie. Na tyto snahy navázal Davidův vnuk Malcolm IV., který vyslal do Říma Williama, biskupa z Moray, jenž tam měl vyjednat možné povýšení biskupství St. Andrews na arcibiskupství. To se mu sice nepodařilo, ale z Říma se vrátil jako papežský legát, tedy zástupce papeže pro otázky celého Skotska. To mu například umožnilo světit ostatní biskupy, což se stalo v případě svěcení biskupa Arnolda ze St. Andrews roku 1160.⁸⁴ Ani tato úlitba ovšem netrvala dlouho, zřejmě opět po intervenci ze severoanglického Yorku. St. Andrews tak pouze plnilo funkci neoficiálního, leč obecně uznávaného duchovního centra Skotska, za což z velké části mohlo větší bohatství diecéze oproti nejbližší konkurenci.

Skutečná změna nastala až ve 2. polovině 15. století. Se smrtí biskupa Jamese Kennedyho, který měl prakticky větší vliv než tehdy mladý král Jakub III., odešla stěžejní osobnost nejen skotské církve, ale i politiky. Na biskupském stolci ho nahradil jeho nevlastní synovec Patrick Graham (oba muže spojovala příslušnost s královskou korunou, jelikož Kennedy byl vnukem a Graham pravnukem krále Roberta III). Graham působil od roku 1463 jako biskup v Brechinu a po Kennedyho smrti v roce 1465 přesídlil do St. Andrews, tedy místa svých studií, jako nový biskup. Graham se velmi rychle po zisku nového úřadu projevil spíše jako prospěchářský politik než duchovní a morální autorita, což se s ním neslo po zbytek jeho života. Svým jednáním si znepřátelil část skotské politické elity a jako svou šanci viděl pomoc papeže, se kterým se snažil mít co nejlepší vztahy. S papežem Pavlem II. se to Grahamovi podařilo, ale než dorazil do Říma, kde chtěl s papežem projednat výhody pro svou osobu, tak Pavel II. zemřel a na jeho místě již pobýval Sixtus IV. I tak se ale Grahamovi podařilo navázat s novým papežem velmi dobré vztahy, jelikož se nový papež po rozhovorech s ním vyslovil pro povýšení biskupství na arcibiskupství. Za toto rozhodnutí dostal samozřejmě náležitě zapláceno, a i do budoucna si zavázal skotskou církevní reprezentaci, které splnil jejich dlouholetý sen o vlastní arcidiecézi.⁸⁵

⁸⁴ WATT, D. E. R., *Medieval Church Councils in Scotland*, Edinburgh: T&T Clerk Ltd, 2000, s. 18–20.

⁸⁵ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 1, Edinburgh and London: William Blackwood, 1907, s. 25–47.

Patrick Graham se tak stal prvním skotským arcibiskupem 17. srpna 1472. Ohledně jeho pravomocí ale ustanovující papežská bula neřekla nic, to bylo upřesněno až v několika dalších dokumentech. Samotný Graham poté obdržel celou řadu výhod, ale ze strany papežského stolce se jednalo o promyšlenou taktiku, jelikož potřebovali co nejvíce financí na boj s Turky. Kromě arcibiskupské funkce plnil úlohu papežského legáta a mohl tak vybírat papežský desátek, který byl uvalen skotské duchovenstvo⁸⁶. Velká moc však Grahamovi přinášela posléze problémy.

Graham si totiž svou „neomezenou“ moc vykládal po svém. Ze své pozice dovoloval zakázané sňatky, dosazoval zpovědníky dle přání či reformoval kláštery. Za všechny tyto úlitby si ovšem nezdráhal nechat platit vysoké částky. Kromě těchto nekalých praktik využíval i výhod nepotismu. Netrvalo tak dlouho a kvůli svým činům upadl u většiny obyvatel města v nemilost. Nepomohl mu ani ne úplně vřelý vztah se skotským králem.

Ani mezi svými kolegy v církvi nebyl Graham oblíbený. Biskupům vadilo, že mají najednou jednoho „nadřízeného“. Například biskup z Aberdeenu Thomas Spens získal roku 1474 bulu, která ho během jeho života vyjmula z arcibiskupské jurisdikce. Situace vygradovala roku 1476, kdy byl proti Grahamovi jmenován papežský komisař John Huseman, který měl prošetřit obvinění biskupů z překročení arcibiskupských pravomocí. Záznamy jsou kusé, avšak bula z roku 1476 hovoří o tom, že byl Graham už více jak rok exkomunikován. Velkou roli hrály i jeho četné dluhy. Od 13. března 1475 nemohl vykonávat funkci legáta. Vyšetřovací komise rozhodla poměrně rychle o Grahamově osudu a spočítala mu všechny jeho prohřešky. Grahamův nástupce William Scheves byl vybrán již na podzim roku 1477, což muselo být ponižující, jelikož Graham ve funkci nadále setrval a k jeho odvolání z funkce došlo až následující rok. Některé zprávy zmiňují jako možný důvod jeho brzkého konce ve funkci duševní chorobu, faktem však zůstává, že svým předchozím jednáním si proti sobě poštvál tolik lidí, že jeho pozice byla pravděpodobně déle neudržitelná.⁸⁷

Nový arcibiskup William Scheves byl Grahamův spolužák, zároveň však vystudoval v Lovani lékařství. Právě medicína ho poté přivedla zpět do Skotska, kde vykonával funkci lékaře u královského dvora. Jeho působení v St. Andrews šlo paralelně s úpadkem moci Patricka Grahama. Faktem je, že Scheves neměl s Grahamem dobrý vztah a na

⁸⁶ V originále se píše „In addition he was appointed collector of the papal tithe imposed on the scottish clergy“. THOMSON, J. A. F., *Some New Light on the Elevation of Patrick Graham*, *The Scottish Historical Review* 40 (1961), č. 129, s. 84.

⁸⁷ THOMSON, J. A. F., *Some New Light*, s. 83–88.

rozdíl od něj patřil do okruhu králových přátel, proto nás nemusí překvapit, že Grahama posléze ve funkci arcibiskupa nahradil. Ještě za Grahamova života Scheves vykonával některé jeho úřady z pozice arciděkana. I to přispělo k hladkému převzetí úřadu.

Svou kariéru arcibiskupa zahájil Scheves snahou o setrvání stávajícího stavu, kterému se St. Andrews těšilo. To se mu povedlo ziskem tzv. Zlaté listiny, jež potvrzovala výsady, které historicky (arci)biskupové ze St. Andrews měli. Počátkem 80. let Scheves osciloval mezi králem Jakubem a jeho bratrem, vévodou z Albany, ve funkci se mu však podařilo zůstat a korektní vztah s králem udržet. Zároveň se však začalo ukazovat, že Scheves není příliš silná osobnost, což mu v očích veřejnosti neprospělo. Po smrti papeže Sixta IV. se snažil o udržení korektních vztahů s jeho nástupcem Innocencem VIII., což se nakonec i přes počáteční neshody ohledně financí povedlo. Všechny tyto vnější problémy však vedly k tomu, že na spravování a rozvoj St. Andrews nezbyval arcibiskupovi ani čas, ani prostředky.

K vrcholům Schevesova kariérního působení v St. Andrews patřilo udělení funkce papežského legáta a pozvednutí katedrály na primaciální kostel (primát), což udělalo z katedrály v St. Andrews nejvýznamnější kostel ve Skotsku, čímž se stala nejvlivnějším církevním místem na Britských ostrovech po Canterbury. Tato ocenění byla potvrzením jeho diplomatických dovedností, které patřily k jeho největším schopnostem. Ve Skotsku mu však vyrostl soupeř, se kterým ho pojila dlouholetá rivalita. Robert Blackadder, pozdější arcibiskup z Glasgow, toužil nejprve po Schevesově postu. Jejich vzájemné neshody musel dokonce řešit král a situace se úplně neuklidnila ani po roce 1492, kdy vzniklo druhé skotské arcibiskupství v Glasgow. O posledních letech Schevesova života se toho mnoho neví, více méně jen rok jeho úmrtí, tedy 1497. Celkové hodnocení jeho kariéry bylo takové, že Scheves sice nepatřil mezi velké teology či církevní reformátory, ale snažil se o zachování důstojnosti svého úřadu a o loajalitu vůči koruně. Také se o něm vědělo, že byl velkým milovníkem knih. Sice po sobě nezanechal nic pamětihodného, ale důstojnost arcibiskupského úřadu v St. Andrews se mu podařilo udržet.⁸⁸

Po neurozeném Schevesovi se na arcibiskupský stolec dostal James Stewart, vévoda z Rossu, mladší syn krále Jakuba III. Jeho bratr Jakub IV. již seděl na skotském trůně a církevní kariéra jeho mladšího bratra ho měla uchránit před Jamesovými možnými intrikami vůči jeho osobě. Mladý vévoda totiž svou cestu k církvi teprve nacházel.

⁸⁸ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 1, s. 81–149. Řadu informací o životě arcibiskupa Schevese přináší MACDOUGALL, Norman, *James III*, Edinburgh: Birlinn, 2009.

Arcibiskup Stewart byl však stále dost mladý na to, aby mohl dle tehdejších pravidel vykonávat funkci arcibiskupa. Král Jakub IV. měl však dobré vztahy s papežem Alexandrem VI., jelikož mu včas platil církevní poplatky a ten tak neměl důvod vůči této volbě něco namítat. Kromě toho byl Stewart již církevním hodnostářem za předchozího arcibiskupa, takže ani domácí šlechta a duchovenstvo nemělo k této volbě námitky.

Působení arcibiskupa Jamese Stewarta nelze shrnout jedním slovem, pokud by se však přeci jen našlo, asi by se hodilo slovo průměrné. Stewart skutečně ve funkci nevykonal nic zásadního a často ve svém úřadu napodoboval svého předchůdce. Práci mu též usnadnila skutečnost, že reálně nemusel rozhodovat o důležitých věcech a jediné co ho zviditelňovalo byl jeho původ. Dle dochovaných záznamů ale není jisté, jestli byl Stewart na arcibiskupa vzhledem k jeho věku skutečně vysvěcen, tedy možná jen pozici arcibiskupa dočasně držel a lidé ho za něj uznávali. Tato skutečnost však nebyla v této době ničím neobvyklým a ani překážkou ke zdárnému vykonávání úřadu. Navíc se počítalo s tím, že ve věku 27 let dojde k vysvěcení, k tomu už nedošlo, protože Stewart roku 1504 zemřel.⁸⁹

Jestliže se s osobou Jamese Stewarta dostal na arcibiskupský post mladík, tak jeho nástupcem se stal dokonce ještě chlapec, a to sám nemanželský syn krále Jakuba IV., Alexander Stewart. Tomu totiž bylo v době nastoupení do funkce kolem 12 let. Jelikož se však král těšil oblibě, podařilo se mu získat pro svého bratra papežský dispens. Obzvláště, když v této době nebyl nepotismus ničím výjimečným. Jako mnohem vhodnějším kandidátem se zdál být William Elphinstone, Jakubův přítel a rádce, ale toho si král vydržoval pro jiné funkce a úkoly. Alexander většinu svého funkčního období strávil v zahraničích na studiích a mezi jeho učitele patřili Patrick Paniter, významný muž královského dvora, a dokonce i Erasmus Rotterdamský, který se o něm posléze vyjádřil velmi pochvalně ve smyslu, že měl naději skotskou církev modernizovat. O svůj úřad však Alexander projevoval zájem již od svého jmenování a nejednoho člověka tím překvapoval. Svou nepřítomností ve Skotsku však zavedl skotským duchovním příčinu k tomu, aby se vůči postavení St. Andrews začali vymezovat. Po svém návratu do Skotska se začal aktivně věnovat svému úřadu a z jeho dochovaných činů šlo vypožorovat, že mohl v církevní kariéře dokázat velké věci, avšak zahynul již roku 1513 v bitvě u

⁸⁹ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 1, s. 165–209. O tématu vhodnosti (arci)biskupských adeptů pojednává např. SUCHÁNEK, Drahomír, DRŠKA, Václav, *Církevní dějiny – Antika a středověk*, Praha: Grada, 2013, s. 373.

Floddenu, kdy po boku svého otce bojoval proti Angličanům (spolu s ním zemřel i jeho otec král).⁹⁰

Po smrti Alexandra Stewarta došlo v St. Andrews k velice komplikované situaci ohledně volby nového arcibiskupa. To vše v době, kdy Skotsko obnovilo spojeneckou smlouvu s Francií, což samozřejmě nenechalo Anglii bez odezvy. Jindřichu VIII. se navíc podařilo na anglickou stranu dostat i papeže Lva X., který na královo naléhání jmenoval novým arcibiskupem svého synovce Innocenza Cíba. Skotové mu však znemožnili vstup do země. Mezitím se uvolněné funkce arcibiskupa ujal ambiciózní převor John Hepburn⁹¹, který se nechal pro úřad potvrdit kapitulou. Ve stejnou dobu se o slovo přihlásil arcibiskup z Bourges Andrew Forman, ve Francii působící skotský rodák. Tomu se podařilo využít svého postavení a domluvit výměnu působišť mezi jím a arcibiskupem Cíbem ze St. Andrews. Aby toho nebylo málo, tak generální rada, která zastupovala nezletilého krále Jakuba V., nominovala do funkce svého adepta Gavina Douglase, probošta z Edinburghu. Právě Douglasovi se podařilo zabrat arcibiskupský hrad v St. Andrews jako prvním ze všech uchazečů. Brzy ho z něj však vytlačil převor Hepburn. Celou situaci nakonec musela řešit církevní synoda, která do funkce potvrdila Andrew Formana, již předtím navrženého papežem Lvem X.

Forman patřil k absolventům místní univerzity a od roku 1489 působil ve službách krále. Od té doby začal budovat úspěšnou kariéru církevního diplomata, a proto strávil mnoho času v zahraničí. Formanovi se podařilo získat řadu ocenění pro svou osobu i celou skotskou církev a byl jednou z klíčových postav domluvy 7letého příměří mezi Skotskem a Anglií v roce 1497. Na to navázal při jednáních o věčném míru roku 1502. Kromě toho pomohl následujícího roku domluvit sňatek Jakuba IV. s Markétou Tudorovou. Do funkce arcibiskupa ze St. Andrews se tedy dostal roku 1514 a vydržel v ní až do své smrti o 7 let později. Forman svou funkci vykonával svědomitě a úspěšně, a i když jeho volbu převor Hepburn nikdy neuznal, v zahraničí dokázali jeho kariérní počínání náležitě ocenit. Dalo by se říci, že opět navrátil úřadu arcibiskupa ze St. Andrews vážnost.⁹²

⁹⁰ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 1, s. 207–266.

⁹¹ Pevor místní kapituly John Hepburn patřil po téměř 40 let mezi nejvýznamnější obyvatele města. Kromě toho, že byl jakousi šedou eminencí a jeho vliv často přesahoval vliv biskupů, tak se zasloužil o rozvoj města i po urbanistické stránce. Město mu vděčí za založení koleje sv. Leonarda (pro chudé úředníky) či přestavbu zdi kolem převorství. Sám Hepburn si dělal nárok na arcibiskupský stolec, ale dosáhl maximálně toho, že ho spravoval v době mezi úmrtím předchozího a zvolením nového arcibiskupa. (MASON, Roger A., *University, City and Society*, s. 285–288)

⁹² HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 2, Edinburgh: William Blackwood, 1909, s. 1–230.

Jako nástupce Andrew Formana byl vybrán zkušený církevní hodnostář James Beaton. Taktéž absolvent univerzity v St. Andrews se přes nižší církevní funkce jako probošt kolegiálního kostela v Bothwellu či převor ve Whitthorhu stal roku 1508 biskupem v Galloway, ale ještě před svým vysvěcením byl vybrán jako nástupce Roberta Blackeddera na post arcibiskupa v Glasgow, kam se hned následující rok přesunul. Roku 1515 se stal Beaton lordem kancléřem celého Skotska a patřil mezi nejdůležitější lidi v okolí mladého krále. Po nástupu do funkce arcibiskupa ze St. Andrews se začal aktivně věnovat hlavně zahraniční politice, kdy pokračoval v orientaci na Francii a vymezování se vůči Anglii. Mezi jeho hlavní momenty v St. Andrews jistě patří odsouzení a následná poprava luterána Patricka Hamiltona roku 1528, o které bude ještě zmínka. Po roce 1530 mu začal s funkcí vypomáhat jeho synovec David Beaton, jenž svého strýce po jeho smrti roku 1539 nahradil.⁹³

David Beaton vykonával již od roku 1519 funkci skotského velvyslance ve Francii. K dalším funkcím se dostal prostřednictvím vlivu svého strýce arcibiskupa Beatona. Z Francie se vrátil po roce 1525 a nedlouho poté se již aktivně zapojil do agendy arcibiskupa ze St. Andrews. V roce 1537 se stal biskupem ve francouzském Mirepoix a následujícího roku ho papež Pavel III. jmenoval kardinálem. Když se stal arcibiskupem, tak měl za sebou již řadu kariérních úspěchů a patřil k významným osobnostem skotského královského dvora. Jako oddaný katolík a spojenec Francie nezdídko čelil odporu jak doma, tak v zahraničí, dokonce skončil na nějaký čas ve vězení. Konec Beatonovy kariéry a života samotného však předurčila událost z roku 1546, kdy nařídil popravit protestantského kazatele George Wisharta. Tento čin totiž neskončil bez odezvy a Wishartovi sympatizanti na Beatona spáchali úspěšný atentát. Smrt takto silné katolické osobnosti nahrála do karet skotským protestantům, kteří stále ve větší míře pronikali do nejvyšších funkcí v království.⁹⁴

Na dlouhé roky se stal arcibiskupem ze St. Andrews John Hamilton, někdejší biskup z Dunkeldu. Jakožto horlivý katolík se velmi snažil snížit vliv protestantů ve Skotsku, k čemuž vydal katechismus, po něm nazvaný Hamiltonův. Zároveň však nedokázal čelit tomuto nastupujícímu protestantskému vlivu, a tak skončil roku 1563 na několik let ve vězení. Po svém propuštění se však stal podporovatelem královny Marie Stuartovny. Na

⁹³ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 3, Edinburgh: William Blackwood, 1910, s. 1–247.

⁹⁴ SANDERSON, Margaret, *Cardinal of Scotland: David Beaton, c. 1494–1546*, Edinburgh: John Donald, 2001, s. 45–234.

to, v jak turbulentní době žil a působil, se ve funkci udržel až do roku 1571. Kvůli svému údajnému zapojení do spiknutí proti Jakubu Stuartovi, hraběti z Moray, toho času regentovi Skotska, se dostal do područí jeho přívrženců. Ti ho nejprve odsoudili a následně popravili oběšením.⁹⁵

Po smrti Johna Hamiltona působil ve funkci po několik měsíců jeho jmenovec Gavin, který byl jmenován koadjutorem. Jeho jméno se však pouze objevilo v záznamech parlamentu, i když o jeho zvolení není nic známo. Jisté je to, že zemřel ještě téhož roku (1571). Posledním katolickým a prvním protestantským arcibiskupem se stal John Douglas, který byl na arcibiskupa vysvěcen roku 1572.⁹⁶

K dějinám arcibiskupství patřila též i výstavba nových církevních objektů. Do období pozdně středověké předreformační výstavby totiž spadají dvě kolegiální kaple, které navazovaly na starší církevní stavby 15. století. Tou první je kaple Panny Marie (St Mary's College Chapel) u stejnojmenné koleje. Bohužel její dnešní podobu můžeme jen stěží rekonstruovat, jelikož se z ní dochovala jen malá část detailů, jako například konzole či hlavice. Pravděpodobně byla tato kolej myšlena jako oživení stávající koleje sv. Jana. Ví se také, že stavba započala roku 1525, avšak práce pokračovaly velmi pomalu a není jisté, zda došlo k dokončení v plánovaném rozsahu. Právě na stavbě této kaple se povedlo ilustrovat spojení s francouzskou renesancí, jelikož jak nejprve arcibiskup David Beaton, tak i jeho nástupce John Hamilton, měli jako inspirační zdroj v architektuře Francii, konkrétně francouzské zedníky, kteří zde působili a přinesli tak do Skotska motiv putti, což byl andílek bez křídel, jenž měl dekorativní charakter.⁹⁷

Poslední kaplí postavenou v St. Andrews před reformací a která se do dnešních dnů zachovala ve velmi slušném stavu je kaple sv. Leonarda (St Leonard's College Chapel). Stavba kaple, patřící ke stejnojmennému špitálu založenému již v 11. století pro komunitu culdees, započala roku 1549 a i když došlo v průběhu staletí k několika přestavbám, nejstarší dochované prvky tak spadají do počátku 16. století, kdy ve městě působili arcibiskup Alexander Stewart a převor John Hepburn. Tentokrát se skotští

⁹⁵ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 5, Edinburgh: William Blackwood, 1915, s. 1–244.

⁹⁶ WATT, D. E. R., SHEAD, N. F., *The Heads of Religious Houses in Scotland from the 12th to the 16th Centuries*, Edinburgh: The Scottish Records Society, 2001.

⁹⁷ CANT, Ronald G., *The University of St Andrews*, s. 14–17, 33–38; COWAN, Ian B., EASSON, David E., *Medieval Religious Houses, Scotland*, London, New York: Longman, 1976, s. 232–233; SANDERSON, Margaret, *Cardinal of Scotland*, s. 57.

mistři stavitelé inspirovali v Anglii. Stav, ve kterém se kaple dochovala do současnosti, je v kontextu s ostatními dobovými budovami ve městě výjimečným.⁹⁸

3.2 Univerzita po roce 1472, nástup renesance a humanismu

Doba po povýšení arcibiskupství nebyla pro univerzitu jednoduchá. Ambiciózní univerzitní mistr John Athilmer chtěl své vyučování vyjmout z područí fakulty a univerzity, dokonce se mu podařilo získat papežskou bulu s oprávněním vykonávat vlastní zkoušky. Prakticky se mu to však realizovat nepovedlo. Jeho kroky odsoudili jak ostatní univerzitní mistři, tak studenti, dokonce se stal obětí fyzického napadení. Nastalou patovou situací a spor mezi univerzitou a Athilmerem vyřešila až jeho smrt roku 1473. Kolej tedy zůstala nadále součástí univerzity.⁹⁹

V 70. letech řešilo město St. Andrews jiné záležitosti než problémy univerzity. Po povýšení biskupství na arcibiskupství na sebe pozornost strhnul hlavně arcibiskup Patrick Graham, který se svým ne zrovna příkladným způsobem vedení církevního úřadu zprotivil nejen královské moci, tak i běžným obyvatelům města. Situace s univerzitou se nezlepšila ani za druhého arcibiskupa Williama Schevese, který univerzitu podporoval a snažil se jí finančně pomoci. Už však nebyla pouze jedinou skotskou univerzitou, ale jednou ze 2 a brzy dokonce ze 3. Aberdeenská King's College, založená Williamem Elphistonem mladším roku 1495, měla blíže ke královské koruně a k jejím penězům. Takto diferenciovaná centra vzdělávání v tak malé zemi neudělala ani z jedné z těchto tří univerzit středisko mezinárodního zájmu.¹⁰⁰

Tak jako ve většině tehdejších evropských států, i ve Skotsku se od konce 15. století začaly projevat renesanční a humanistické myšlenky. Renesance se ve Skotsku začala projevat nenápadně, leč se silnou symbolikou. Když se totiž nechal portrétovat král Jakub IV. pro svou manželku Markétu Tudorovnu, vlámsští umělci jej zobrazili s uzavřenou korunou, kterou tradičně nosil římský císař, ale v renesanci se tato typologie stala jakýmsi potvrzením národní suverenity. K této události došlo roku 1503 a dokazovalo to ideu územní celistvosti skotského království, tedy něčeho, na co skotští panovníci dlouho čekali. Tyto symbolické projevy však potvrzovaly skutečný stav věcí.

⁹⁸ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The College of St. Leonard (St. Andrews); being documents with translations, notes, and historical introduction*, Edinburgh: William Blackwood, 1905, s. 3–80.

⁹⁹ DUNLOP, Annie I. (ed.), *Acta Facultatis Artium Universitatis Sanctiandree*, xxviii–xxxii; CANT, Ronald G., *The College of St. Salvator*, s. 33–35.

¹⁰⁰ MCFARLANE, Leslie J., *William Elphinstone and the Kingdom of Scotland 1431–1514*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 1985, ch. 7.

To se projevilo i v St. Andrews, když papež roku 1487 vydal církevní výnos, ve kterém se vzdal možnosti dosazovat vybrané jedince do nejbohatších prebend v království. Tento akt korespondoval s oslabujícím vlivem církve ve prospěch jednotlivých států. Nastalá situace tak nahrávala králi Jakubovi IV., protože jím jmenovaný episkopát mu byl zavázán. Mezi jedny z prvních, kdo se v St. Andrews začal zajímat o renesanční myšlenky, patřil arcibiskup William Scheves. O něm už jsme si řekli, že se velmi zajímal o literaturu a k tomuto jeho zájmu patřilo i sbírání skotských kronik. Kromě toho si objednal u významného vlámského umělce Quentina Massyse medaili se svým portrétem. V neposlední řadě ho zajímala i soudobá architektura, jelikož nechal v historizujícím duchu přestavět hrobku významného světce, svatého Palladia. Kromě Schevese patřil mezi ctitele renesance také výše zmíněný zakladatel univerzity v Aberdeenu, biskup William Elphinstone.¹⁰¹

Skotské univerzity zaměstnávaly takřka výhradně skotské akademiky a ani absolventů moc nepřibývalo, za což mohla roztríštěnost studentů mezi 3 skotskými univerzitami, které navíc měly spíše národní charakter. Mezi těmito univerzitami však mělo St. Andrews i nadále nejvlivnější pozici. Roku 1496 vyšel v platnost tzv. Education act¹⁰², vzdělávací zákon, který se snažil o větší zapojení laiků do výuky. V praxi to mělo znamenat jakousi povinnou školní docházku, jejímž cílem bylo právně vzdělávat též syny vlastníků půdy, kteří jinak na vzdělávání neměli čas. Jedním z důvodů tohoto zákona byl též fakt, že se takto vzdělaní lidé nebudou domáhat odškodnění od královských auditorů za každou drobnou újmu. Ve výsledku to ale kýžený efekt nepřineslo, protože velká část těchto studentů studium nedokončila. Nešlo jim totiž o titul, pouze se chtěli jen něco nového, co by mohli v praktickém životě využít, dozvědět a přiučit. V duchu humanismu zavládla snaha o vytvoření takových osnov, aby mohli studovat i laici, a tak se kladl větší důraz na rétoriku než na logiku, která hrála důležitou roli ve středověké scholastice. Společně se studiem literatury to mělo všechno přispět k výchově nových „gentlemanů“. Právě pokrokový biskup Elphinstone jmenoval do funkce děkana filozofické fakulty na univerzitě v Aberdeenu Hectora Boece, přítele a bývalého spolužáka Erasma Rotterdamského.¹⁰³

¹⁰¹ MASON, Roger A., *Renesance a reformace: 16. století*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 87–88.

¹⁰² BARCLAY, Hugh, *A digest of the law of Scotland: with special reference to the office and duties of a justice of the peace (2nd ed.)*, Edinburgh: T. & T. Clark, 1855, s. 907.

¹⁰³ MASON, Roger A., *University, City and Society*, s. 280–283.

Humanistické myšlenky přicházely do Skotska právě prostřednictvím absolventů pařížské univerzity, kteří v 90. letech 15. století studovali s Erasmem Rotterdamským. Mezi tyto vzdělance patřil například Patrick Paniter, který zprostředkoval výuku u Erasma pro mladého arcibiskupa ze St. Andrews a králova bratra Alexandra Stewarta. Další významnou osobností, která se do Skotska z Paříže vrátila, byl již zmíněný Hector Boece, autor první humanistické kroniky Skotska, latinské *Scotorum historia* roku 1527. Opakem těchto osobností byl John Mair, taktéž Erasmův spolužák, ale v jádru stále ještě scholastik. Jelikož působil na univerzitě v St. Andrews řadu let v těch nejvyšších funkcích, do výuky se tak humanistické myšlenky dostávaly pomaleji než na novým podnětům otevřenějším univerzitách, jako tomu bylo například v Boecem vedené univerzitě v Aberdeenu.¹⁰⁴

V St. Andrews tradičně převládalo spíše konzervativnější prostředí. Dokonce bylo roku 1498 vydáno nařízení zakazující přijímat nové metody výuky bez konzultace s fakultou. Co se raných humanistických myšlenek týče, za zmínku stojí dar Alexandra Inglise, jenž roku 1496 odkázal univerzitě knihovnu s díly klasických římských básníků. Připočteme-li k tomu výchovu a vzdělávání zdejšího arcibiskupa Alexandra Stewarta, na které se podíleli nejprve Patrick Paniter a posléze Erasmus Rotterdamský, nemůžeme hovořit o nějakém kontinuálním nástupu humanismu do St. Andrews. Alexander sice i přes své mládí zvládl svůj úřad vykonávat svědomitě a snažil se o pozvednutí pedagogické úrovně univerzity, což se mu i posléze povedlo, když společně s převorem Hepburnem založili kolej sv. Leonarda. Těžko odhadovat, kam by arcibiskupství i univerzita v St. Andrews směřovala nebyť tragické smrti Alexandra Stewarta v bitvě u Floddenu roku 1513. Jisté je však to, že vlivný převor Hepburn jakožto představitel starého režimu neměl tak osvícené názory a kolej sv. Leonarda začal spravovat více v klášterním duchu, což byl v univerzitním vývoji opět krok zpět.

Jak o tom hovoří zachované dobové prameny, studenti měli poměrně přísný režim. Nesměli se stýkat se ženami a museli pomáhat s domácími pracemi. Výuka probíhala klasickým způsobem, navazovala na dlouholetou tradici scholastiky, ne humanismu. Převor Hepburn zasahoval i do oblékání, které tím pádem mělo církevní charakter, studenti nesměli nosit dlouhé vlasy a vousy. Studenti se však dokázali bavit i přes tato nařízení a věnovali se sportovním činnostem provozovaným dodnes, jako například golfu či lukostřelbě. Samotný Hepburn, jenž oplýval velkým vlivem, měl problém uznat

¹⁰⁴ MASON, Roger, *Renesance a reformace*, s. 91–92.

arcibiskupa Andrew Formana jako nástupce Alexandra Stewarta a stalo se tak až roku 1520, 7 let po Alexandrově smrti.¹⁰⁵

Forman však roku 1521 zemřel a Hepburn si dělal znovu nárok na arcibiskupství, vybrán však byl James Beaton. Spory o správu města přetrvaly až do roku 1527, kdy Hepburn zemřel. Turbulentní změny měla přinést i reakce na Lutherovy reformní požadavky, jež začaly postupně rezonovat po roce 1517 i ve skotské společnosti. Nové myšlenkové proudy již nebylo možné přehlédnout, takže už se neobjevovaly jen humanistické tendence, ale rovněž myšlenky zpochybňující dosavadní základy církve.¹⁰⁶

Roku 1525 zažádal nový arcibiskup James Beaton papeže o povolení zřízení nového vzdělávacího zařízení St Mary's College, k úspěšné realizaci této instituce však došlo až o několik let později, roku 1538. Jelikož měl Beaton s univerzitou velké plány, povedlo se mu do univerzitních řad získat posilu v podobě mistra Johna Maira, významné to osobnosti v oblasti teologie a filozofie. Mair vystudoval v Paříži, kde se následně etabloval i jako vyučující. Beaton se ukázal jako obratný vyjednávač, když se mu podařilo získat Maira roku 1518 nejprve do Glasgow a odsud pak následně roku 1523 do St. Andrews. Jako nezávadné se nakonec ukázalo i Mairovo nadšení pro díla Occama a Scota, která sice taktéž patřila do scholastiky, ale ne do albertinismu, jenž v konzervativnějším St. Andrews převládal. Jeho jméno sice mělo přilákat nové mistry i studenty, ale spolupráce netrvala dlouho, protože se Mair vrátil roku 1526 do svého předchozího působiště. Po dalších 5 letech se však už natrvalo do St. Andrews vrátil a zůstal zde činný až do své smrti roku 1550.¹⁰⁷

Ve stejnou dobu univerzita řešila nucený odchod mistra Patricka Hamiltona, který se přiklonil k reformním myšlenkám a jelikož mu ve stále ještě silně katolickém St. Andrews hrozilo vyšetřování, odešel tak na luteránskou univerzitu do Marburgu. Když se do Skotska roku 1528 vrátil, aby se před tribunálem hájil, dostalo se mu pouze odsouzení a následné popravy. Jeho myšlenky však v St. Andrews zůstaly. Nábožensky konzervativní prostředí zůstalo i za krále Jakuba V. (1513–1542), a to z důvodu jeho loajality k papežství, kterým byl podporován. Na konci 20. let se do St. Andrews vrátil David Beaton, jenž svému strýci arcibiskupovi Jamesi Beatonovi nejprve pomáhal, aby ho roku

¹⁰⁵ HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The College of St Leonard*, s. 136–168; HIGGITT, J. (ed.), *Corpus of British Medieval Library Catalogues, xii: Scottish Libraries*, London: British Library in association with the British Academy, 2006, s. 382–384.

¹⁰⁶ DUNLOP, Annie I. (ed.), *Acta Facultatis Artium Universitatis Sanctiandree*, liv.

¹⁰⁷ MASON, Roger A., *University, City and Society*, s. 288–289.

1539 ve funkcích arcibiskupa a kancléře univerzity zcela nahradil. Dařilo se mu obhájit tradiční spojení Skotska a Francie a nezávislost na Anglii.¹⁰⁸

James Beaton měl kromě Davida další 2 synovce, kteří se zasloužili o univerzitní dění. Bratři John a Archibald Hayovi přinesli na univerzitu myšlenky humanismu, s čímž souvisela i změna skladby vyučovaných předmětů. V jádru jejich snah se ocitl zvýšený důraz na výuku biblických jazyků na úkor stále méně aktuální scholastiky po vzoru velkých univerzit v Paříži či Lovani. Jejich snahy vyvrcholily roku 1538, kdy St Mary's College oficiálně vznikla.

40. léta přinesla období neklidu způsobené napjatými vztahy mezi Skotskem a Anglií, ale také popravou George Wisharta roku 1546. Na arcibiskupa Beatona byl dokonce spáchán atentát. Univerzita se potýkala s úbytkem studentů, což bylo zapříčiněno morovou epidemií v roce 1538 a smrtí krále Jakuba V. v roce 1542, která způsobila další konflikt mezi Skotskem a Anglií, jelikož následnice trůnu Marie byla novorozenec. Určitou naději na lepší budoucnost univerzity představoval návrat humanisty Archibalda Haje na St Mary's College roku 1546, své záměry ovšem nestačil realizovat, protože byl o rok později zabit. Ve funkci ho nahradil John Douglas, kterému se ve spojení s novým arcibiskupem Johnem Hamiltonem dařilo po roce 1550 (kdy zemřel John Mair) situaci na univerzitě postupně měnit. Univerzita se otevřela větší názorové pluralitě a pomalu na ni začaly pronikat reformační myšlenky, což přilákalo větší počet studentů. Naproti tomu ve městě samotném stále převládalo nábožensky konzervativnější prostředí, viz poprava Waltera Mylneho, o které ještě bude zmínka. John Douglas však vydržel ve funkci do roku 1574 a po Hamiltonově smrti roku 1572 se stal dokonce arcibiskupem. S jeho působením se poji vyvrcholení reformace ve Skotsku a v její církvi.¹⁰⁹

Vzhledem k bouřlivému vývoji Skotska i St. Andrews v 2. polovině 16. století je z dnešního pohledu zajímavé, že se do současnosti dochovaly důležité předměty spojené s nejstarší historií univerzity. Konkrétně se jedná o 3 středověká žezla odkazující k jednotlivým fakultám a kolejím-Arts Faculty Mace, St. Salvators Mace a Canon Law Faculty Mace. To, že se tato žezla povedla zachránit a nikdy nepodlehla zkáze v podobě

¹⁰⁸ MCGOLDRICK, J. E., *Patrick Hamilton, Luther's Scottish Disciple*, *The Sixteenth Century Journal* 18 (1987), č. 1, s. 84.

¹⁰⁹ MASON, Roger A., *University, City and Society*, s. 293–296.

roztavení, je velká zpráva i pro dějiny umění, jelikož nejsou důležité pouze lokálně, ale pro celoevropský kontext.¹¹⁰

3.3 Když se střetnou staré myšlenky s novými

St. Andrews již od 13. století paradoxně přitahovalo celou řadu nových náboženských myšlenek či skupin, ať už to byli lollardi či husité. Této skutečnosti bylo docíleno tím, že St. Andrews představovalo významné duchovní centrum, kde mohly tyto různorodé heretické skupiny jednat s významnými církevními autoritami. Situaci podpořil i kostnický koncil, skrze který vešly tyto myšlenky více ve známost. Tento trend pokračoval i ve století 16. v předvečer skotské reformace, kdy za své učení přišla o život řada z nich. Pokud k těmto údajným kacířům započítáme i Pavla Kravaře, dostaneme se na celkem 5 popravených heretiků do počátku skotské reformace. Pravděpodobně nejznámějším z nich byl Patrick Hamilton.

Ten je mnohými odborníky považován za prvního mučedníka skotské církve, i když se hlásil k luteránství, a ne ke kalvinistické skotské protestantské církvi. Svým životním osudem navázal na jiné popravené údajné heretiky z počátku 15. století, Jamese Resbyho a Pavla Kravaře, o kterých už byla řeč dříve. Hamilton se narodil počátkem 16. století, nejspíše roku 1503. Díky svému původu a příbuzenství se skotskou královskou rodinou se mu tak dostalo náležitého vzdělání. Také jeho církevní kariéra se odvíjela od jeho původu – už kolem 15. roku života zastával pozici titulárního opata ve Ferne, ale to byla zatím čistě jen účelová záležitost jeho rodiny, jelikož ji z toho plynul zisk. Po studiích v Paříži se stal univerzitním mistrem a seznámil se s humanistickými a posléze luteránskými myšlenkami.

V St. Andrews se Hamilton objevil roku 1523 a velmi záhy v rámci svých vystoupení kritizoval korupci v církvi a nabízel možné reformy celého systému. Ve stejnou dobu působil v St. Andrews i první skutečný luterán de la Tour, kterého si pozval vévoda z Albany. Možná i proto začali kritici Hamiltona označovat za luterána, protože to bylo jednodušší a moderní. Poté, co mu začalo ve Skotsku hrozit nebezpečí, jelikož se o něj začal zajímat i arcibiskup Beaton, se Hamilton vydal do německého Wittenbergu. Zde se osobně setkal s Lutherem i s Melanctonem a blíže i s luteránskými myšlenkami, které ho velmi ovlivnily. Rozhodl se studovat na první luteránské univerzitě v Marburgu u

¹¹⁰ LUXFORD, Julian, *The Medieval Maces of the University of St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 298–330.

jiného věhlasného učence Francise Lamberta, kde sepsal první dílo skotské reformace, následně známé jako *Patrick's Places*. Do St. Andrews se Hamilton vrátil roku 1527 a začal ihned šířit nyní již skutečné luteránské myšlenky. Ve městě už však 2 roky platil zákaz Lutherových knih, takže jeho počáteční pozice rozhodně nebyla silná.

Netrvalo dlouho a Hamiltona zadržel arcibiskup Beaton a následně ho obvinil z hereze. Hamilton během výslechu odsoudil modly v kostelích, popřel Pannu Marii a svaté jako nebeské přímluvce či odmítl existenci očiště. Situaci si rozhodně neulehčil tím, že o papeži hovořil jako o antikristovi. Poté, co ho obžaloba shledala vinným z luteránství, byl 29. února 1528 odsouzen a následně upálen. Celý tento proces, který měl za úkol vymýtit protestanské myšlenky ze Skotska, se však minul účinkem. Zájem o reformní myšlenky dokonce vzrostl, dobový záznam totiž hovoří o tom, že „kouř z Patricka Hamiltona nakazil tolik lidí, kam až ho rozfoukal vítr“. Jeho myšlenky sice nebyly nijak převratné, spíše je přebíral od ostatních luteránů, ale dokázal je úspěšně předávat dál. Luteránství se na určitý čas stalo dominantní formou protestanského křesťanství, než ho po roce 1544 vytlačil kalvinismus, ze kterého se posléze vyvinulo skotské presbyteriánství. Rozšíření jeho myšlenek bezpochyby pomohl i jeho urozený původ. Na Britských ostrovech se Hamiltonovy myšlenky uchytily prostřednictvím Johna Gougha, který na jeho dílo navázal ve svém *Protestantském základu* z roku 1536.¹¹¹ Na jeho jméno se v St. Andrews nezapomnělo, jelikož tam dodnes stojí pomník věnovaný jemu a dalším skotským protestantským mučedníkům.¹¹²

Kromě Hamiltona stojí na tomto tzv. Pomníku/Památníku mučedníků (*The Martyr's Monument*) jména ještě dalších tří popravených mužů. Nedlouho po Hamiltonově smrti to byl v roce 1533 (nejpravděpodobnější datum) Henry Forrest. Tento benediktýnský mnich se údajně provinil tím, že vlastnil *Nový Zákon* v angličtině, ale pravděpodobnější důvod mohl být ten, že měl dle Johna Foxeho potvrdit pravdivost článků Patricka Hamiltona a oslavovat jeho mučednickou smrt. Forrestova poprava se odehrála před katedrálou sv. Ondřeje, aby ještě zvýraznila výstrahu pro ostatní potenciální heretiky.¹¹³

Dalším významnou obětí svých myšlenek se stal v roce 1546 George Wishart. O jeho mládí a studiích se vedou dodnes polemiky, avšak dle jeho žáka Johna Knoxe začal po

¹¹¹ MCGOLDRICK, J. E., *Patrick Hamilton*, s. 81–88.

¹¹² FLEMING, David Hay, *Handbook to St. Andrews*, St Andrews: J. & G. Innes, St Andrews Citizen Office, 1927, s. 120–121.

¹¹³ LAING, David (ed.), *The Works of John Knox*, Vol. 1, Edinburgh: James Thin, 1895, s. 516–526.

roce 1544 působit jako potulný kazatel a ve svých kázáních odsuzoval papežství a celkově kritizoval stav a fungování církve. Sám Knox ho na jeho cestách často doprovázel. Právě s osobou George Wisharta se do Skotska dostalo kalvínské učení. Za svou činnost byl zatčen lordem Bothwellem a souzen samotným kardinálem Davidem Beatonem. Zemřel oběšením s následným spálením jeho mrtvého těla. Sám John Knox Wishartovi přisuzoval proroctví o smrti kardinála Beatona, který zemřel následujícího roku, jako trest za jeho smrt.¹¹⁴

Posledním popraveným tohoto období se stal roku 1558 Walter Mylne (též Mill, Milne či Myln). Jeho následný osud ovlivnil už studijní pobyt v Německu, kde přišel do styku s reformačními myšlenkami. Poté, co na něj ve Skotsku vydali rozkaz k zatčení, uprchl ze země. Obvinění sice bylo nejsilnější za působení kardinála Beatona, avšak po několika letech ho obvinil i arcibiskup Hamilton. Na rozdíl od svých popravených předchůdců však Mylne nebyl již žádný mladík, ale více než 80letý muž, který se své pravdy nikdy nevzdal. Jelikož se mu v St. Andrews dostávalo velké obliby, ať už pro jeho laskavou povahu či statečnost a neústupnost v názorech, jeho smrt vyvolala velkou vlnu nevole mezi obyčejnými lidmi. Poprava Waltera Mylneho jenom uspíšila přicházející reformaci.
115

Tyto střety náboženských myšlenek znamenaly významnou změnu, jež ovlivnila směřování Skotska v celoevropském kontextu. Náboženská reformace ukončila ve Skotsku středověk a obrazně řečeno otevřela zemi novověku. Po spíše neúspěšném šíření lollardských (skotští studenti z Oxfordu), husitských (Pavel Kravař) a luterských (Patrick Hamilton) myšlenek se v St. Andrews (a v celém Skotsku) uchytila forma kalvinistického učení, jejíž hlavní tváří se stal John Knox, který stál roku 1560 u vzniku protestantské Skotské církve (Church of Scotland)¹¹⁶. Ale to už je zase jiný příběh.

¹¹⁴ LAING, David (ed.), *The Works of John Knox*, s. 534–537.

¹¹⁵ LAING, David (ed.), *The Works of John Knox*, s. 550–555.

¹¹⁶ K základním textům této nové církve patřila Knoxova díla *The Scots Confession* a *The First Book of Discipline*.

Závěr

Z dnešního pohledu je až překvapivé, jakému významnému postavení se město St. Andrews v průběhu 15. a 16. století těšilo. Svou rozlohou totiž připomíná spíše průměrně okresní město než centrum mezinárodního významu. Tuto někdejší slávu dnes připomíná hlavně univerzita, která si drží vysoký standard v rámci celé Velké Británie. A také golf, tedy sport, jenž proslavil St. Andrews hlavně v posledních desetiletích, avšak z dochovaných pramenů víme, že patřil mezi oblíbené volnočasové aktivity studentů univerzity již v 1. polovině 15. století. Nejlépe však dnešní St. Andrews charakterizují ruiny středověkých staveb, které nám připomínají, k jakým převratným událostem v souvislosti se skotskou reformací ve městě došlo.

Kult sv. Ondřeje se do Skotska dostal pravděpodobně z oblasti severní Anglie, konkrétně z Hexhamu, kde se prokazatelně vyskytoval již v 7. století. Legendistická vyprávění sice přinášejí popis cesty přenesení ostatků z Říma, ale z dnešního pohledu je nutné tyto zprávy brát s rezervou. Nejstarší dějiny města však nadále zůstávají v rovině spekulací. To dobře ilustruje rozdílnost v dataci založení biskupství v St. Andrews. Kronikáři 15. století zasazovali do svého vyprávění prvního biskupa Cellacha již do počátku 9. století, ale na dlouho dobu se jednalo o ojedinělou informaci, která navíc pocházela z irských letopisů. Naproti tomu John Dowden, sám biskup ze St. Andrews z konce 19. století považoval za prvního biskupa Turgota, který žil až v 2. polovině 11. století. Jak k takovému významnému rozdílu v dataci došlo jistě nevíme, ale jako pravděpodobná se jeví možnost, že Dowden nemohl pracovat se staršími prameny, protože se k nim nedostal nebo se vůbec nedochovaly. Právě přelom 11. a 12. století je jakýmsi zlomem, kdy už o některých událostech máme skutečně hodnověrný pramenný materiál. S příchodem kultu sv. Ondřeje souvisí i změna místního názvu. Oblast dnešního St. Andrews se nazývala, ať už podle královského i náboženského významu lokality (Kinriment, Kilrymund, Cennrígmonaid), různými názvy velice dlouho, protože první zaznamenanou zmínku o názvu St. Andrews máme dochovanou až ve zřizovací listině burghu, jejímž autorem byl biskup Robert po roce 1140. Proto tedy můžeme hovořit o St. Andrews jako o skutečné městě s tímto názvem až od tohoto roku, jelikož do té doby se jednalo o pouhý název místa.

Církev a St. Andrew k sobě patřily již od dob raného středověku, proto není překvapivé, že se stalo sídlem biskupství a následně i převorství. Dlouhou dobu bylo v širším Skotsku uznáváno za duchovní centrum země, v souvislosti s přijetím kultu sv.

Ondřeje v rámci celého tehdejšího státního útvaru. Pokud tedy již ve 12. století některé prameny označují St. Andrews za centrum národního významu, proč došlo k povýšení biskupství na arcibiskupství až na konci středověku, konkrétně v roce 1472? Těch faktorů bylo několik. Dlouho dobu spadalo St. Andrews jurisdikčně pod Northumbrii, konkrétně pod arcibiskupství v Yorku. Ze strany Angličanů tudíž nebyl zájem na vymanění se z jejich sféry vlivu. Jistou nadějí přinesla papežská bula Cum universi roku 1192 a její následné potvrzení z roku 1215, díky které mohli skotští duchovní pořádat své synody bez přítomnosti zástupců z Yorku. Kromě problému se zahraničním sousedem však řada skotských biskupství nechtěla uznat a potvrdit pozici jednoho hlavního duchovního centra země, jelikož měla své oblasti zájmu. Ve 2. polovině 13. století bylo Skotsko natolik silné, že by se povýšení St. Andrews na arcibiskupství jevilo logické, avšak následná nástupnická krize, která započala na konci tohoto století a přerostla v otevřený v konflikt s Anglií v 1. třetině 13. století tyto možné snahy zhatila. Situaci zkomplikovala i krize v katolické církvi známá jako papežské schizma.

V tuto dobu však možná poněkud překvapivě došlo k založení univerzity roku 1413, což se zdá být z dnešního pohledu velký diplomatický úspěch, když uvážíme, za jakých okolností k tomu došlo. Z mého pohledu však právě tato událost napomohla i následnému povýšení biskupství na arcibiskupství. Od počátku se totiž univerzita a biskupství vzájemně ovlivňovaly. Henry Wardlaw, biskup ze St. Andrews, byl totiž zvolen prvním rektorem a kancléřem univerzity a od něj se vžila tradice, kdy biskup je zároveň kancléřem univerzity. Po konci schizmatu a příklonu církevní reprezentace na stranu nového papeže Martina V. došlo též k podpoření vztahů mezi Skotskem a Papežským stolcem. Zároveň se do St. Andrews začaly dostávat různé heretické proudy, které se snažily získat vliv v takto významném církevním centru. Došlo tak ke schizofrenní situaci, kdy v St. Andrews na jedné straně stálo velmi katolicky konzervativní biskupství a univerzita a proti nim menšina reformních náboženských hnutí. Tento nevyhnutelný konflikt vygradoval v 1. polovině 15. století popravou husity Pavla Kravaře, který ve městě působil. Po této události a řadě interních bojů o směřování univerzity došlo k určitému regresi, se kterým se univerzita i biskupství dokázala vyrovnat prostřednictvím biskupa Jamese Kennedyho. Za vznik arcibiskupství však může město vděčit až jeho nástupci, Patricku Grahamovi.

K povýšení na arcibiskupství tedy došlo roku 1472. Graham, který byl již několik let ve funkci biskupa, dokázal získat tento primát díky svému dobrému vztahu s papežem. Pozadí této pro dějiny města důležité události však spíše, než slavný okamžik připomíná

obyčejné politikaření mezi dvěma spřátelenými stranami. Patrick Graham totiž velmi toužil po moci a papež mu jí výměnnou za intenzivnější placení poplatků Svatému stolci, který tak mohl peníze posílat hlavně na válku proti Turkům, dal. Ani mezi ostatními biskupstvími nepanovalo z tohoto rozhodnutí nadšení, jelikož, jak zmiňuji výše, nechtěla být podřízena jednomu duchovnímu centru. Došlo i k tomu, že se jednomu biskupovi podařilo vyjednat v Římě výjimku, že za dob jeho působení nebude jurisdikčně podřízen St. Andrews. V celkovém kontextu však vznik arcidiecéze napomohl k získání větší prestiže pro celé město St. Andrews.

V rámci arcibiskupství však začalo docházet k tomu, že jednotliví arcibiskupové ve svých pozicích nevydrželi dostatečně dlouho, čímž byla narušena kontinuita vývoje v arcidiecézi i na univerzitě. Proto není až tak překvapivé, že si po dobu dlouhých 40 let držel výsadní postavení pravděpodobně nejmocnější muže v St. Andrews převor kapituly John Hepburn, který svým jednáním často zasahoval do fungování těchto institucí. Skutečně velké osobnosti se na arcibiskupský post začaly vracet až po roce 1513, kdy se v něm vystřídali zkušení diplomaté jako Andrew Forman, James Beaton a David Beaton. Do Skotska se začaly prosazovat renesanční a humanistické ideje, avšak v St. Andrews k tomu docházelo z výše zmíněných důvodů s určitým zpožděním, jelikož na univerzitě dlouho působil John Mair, což byl sice spolužák Erasma Rotterdamského či Hectora Boece, avšak v jádru ještě stále scholastik. Po 100 letech se však do St. Andrews opět dostaly reformační myšlenky, ať už zásluhou luterána Patricka Hamiltona či následně kalvinistů George Wisharta či Waltera Mylného. Do roku 1558 tak St. Andrews bylo svědkem celkem 4 obvinění z kacířství a následných poprav, což jen urychlilo nástup reformního hnutí vedeného Johnem Knoxem, bývalým Wishartovým žákem a učinilo tak ze St. Andrews jedno ze středisek skotské reformace.

Vývoj města St. Andrews mezi lety 1400 až 1560 byl do určité míry podobný, proto je možné v této souvislosti hovořit o „dlouhém 15. století“, kterým si město prošlo. Po počátečních letech hospodářského, církevního i kulturního růstu spojeným se založením univerzity došlo nejprve ke krizi, kterou způsobila nekompatibilita významných osobností St. Andrews, biskupa Wardlawa a děkana artistické fakulty a papežského inkvizitora Lawrence z Lindores. Právě za jejich působení došlo k první nábožensky motivované popravě ve městě. V době úřadování biskupa Kennedyho došlo ve městě k opětovnému ekonomickému růstu, který však paradoxně se vznikem arcibiskupství začal zásluhou arcibiskupa Grahama opět stagnovat, což se nepodařilo zvrátit ani jeho nástupci Williamu Schevesovi, tak ani mladíkům na arcibiskupském stolci Jamesi a

Alexandru Stewartovým. S nastupující renesancí a působením velkých univerzitních mistrů došlo opět k nárůstu prestiže města, které ji však začalo brzy ztrácet v souvislosti s heretickými procesy, které se v St. Andrews odehrály. Mezi obyčejnými lidmi se začaly úspěšně šířit reformační myšlenky, což si v St. Andrews dlouho nikdo nechtěl přiznat. Možná i toto přílišné lpění na minulosti přispělo k pozvolnému úpadku tohoto významného města, které už na svůj tehdejší lesk nikdy nenavázalo. Pro vývoj křesťanství ve Skotsku však hrálo St. Andrews zásadní roli jak v průběhu reformace, tak ještě dlouho po ní.

Na základě tohoto závěrečného výčtu se dostáváme k úvodními cíli, tedy ke snaze zjistit, jakou roli hrálo St. Andrews pro Skotsko i pro ostatní státy z náboženské i kulturní perspektivy reprezentované (arci)biskupstvím a univerzitou. O významu náboženském není na základě předložených informací pochyb. Obyvatelé Kinrymontu se již od dob raného středověku snažili zdůrazňovat kult sv. Ondřeje, který postupně přešel v zemského patrona, čímž zároveň rostla i prestiž místa, kterému se na jeho počest začalo říkat St. Andrews. Význam místa fakticky vzrostl po roce 1472, kdy došlo k povýšení biskupství na arcibiskupství, prakticky však bylo St. Andrews považováno za náboženské centrum Skotů již dlouho předtím. Po roce 1472 vrostla prestiž skotské církve i v mezinárodním kontextu, jelikož bylo jasné, že se vymanila z anglického vlivu (hlavně arcibiskupství v Yorku). O významu kulturním, který nejlépe dokládá založení a následný vývoj univerzity, také nemusíme dlouho spekulovat, protože se jednalo o první skotskou univerzitu. Ta se však v průběhu 15. a 16. století sice nestala mezinárodním střediskem vzdělanosti, ale i tak na ní působili lidé jako John Mair, kteří se do Skotska vrátili z úspěšného působení v zahraničí. Když porovnáme (arci)biskupství a univerzitu, které, jak jsem již zmínil, se významně ovlivňovaly, řekl bych, že obě tyto instituce měly na St. Andrews potažmo Skotsko velice podobný dopad. Univerzita přinesla možnost výuky skotských studentů, kteří tak nemuseli studovat v zahraničí a vznik arcibiskupství završil dlouhodobé snažení skotských katolíků o vymanění se z anglického vlivu. Toto vzájemné sepejetí obou institucí tak pomohlo dotvořit obraz města St. Andrews, které se tak stalo vzorem pro další skotská města (Glasgow, Aberdeen) a následně i významným partnerem v mezinárodním měřítku.

Seznam pramenů

- AMOURS, F. J. (ed.), *The Originale Chronicle of Andrew of Wyntoun*, Vol. 4, Edinburgh: William Blackwood and Sons, 1906.
- ANDERSON, J. Maitland (ed.), *Early Records of the University of St Andrews*, Scottish History Society, Edinburgh: Scottish History Society, 1926.
- ANDERSON, A. O. (ed.), *Early Sources of Scottish History, A.D. 500 to 1286*, Edinburgh: Oliver and Boyd, 1922.
- BAXTER, J. H. (ed.), *Copiale Prioratus Sanctiandree*, St Andrews: Oxford Milford, 1930.
- COLGRAVE, Bertram, MYNORS, R. A. B. (ed.), *Bede's Ecclesiastical History of the English People*, Oxford: Oxford University Press, 1990.
- DENIFLÉ, H., CHATELAIN, A. (ed.), *Liber Procuratorum Nationis Anglie (Alemanniae) in Universitate Parisiensi (1333–1406)*, 1, Paris: Université de Paris, 1894.
- DUNLOP, Annie I. (ed.), *Acta Facultatis Artium Universitatis Sanctiandree, 1413–1588*, 2 vols, Edinburgh: Scottish History Society, 1964.
- HIGGITT, J. (ed.), *Corpus of British Medieval Library Catalogues, xii: Scottish Libraries*, London: British Library in association with the British Academy, 2006.
- MACQUEEN, John, MACQUEEN, Winifred (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon, Vol. 2*, Edinburgh: Mercat Press, 1989.
- MACQUEEN, John, MACQUEEN, Winifred, WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon, Vol. 3*, Edinburgh: Mercat Press, 1989.
- MCGURK, Francis (ed.), *Calendar of Papal Letters to Scotland of Benedict XIII of Avignon, 1394–1419*, Edinburgh: Scottish History Society, 1976.
- MYNORS, R. A. B., ROUSE, R. H. and ROUSE, M. A. (ed.), *Registrum Anglie de libris doctorum et auctorum veterum*, London: British Library in association with the British Academy, 1991.
- *Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland (RCAHMS) South-East Perth, Edinburgh 1994.*
- SKENE, Felix James Henry; SKENE, William Forbes (ed.), *John of Fordun's Chronicle of the Scottish Nation*, Edinburgh: Edmonston and Douglas, 1872.

- *St Andrews Acta and Evidence, Oral and Documentary, taken by the Comissioners appointed by King George IV, for Visiting the Universities of Scotland, iii: St Andrews*, London, 1837.
- TAYLOR, Simon (ed.), *The St Andrews Foundation Account*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021.
- THOMSON, J. M. (ed.), *Registrum Magni Sigilli Regum Scotorum*, Vol. 2, Edinburgh: General register house, 1882.
- WATT, D. E. R. (ed.), *Walter Bower. Scotichronicon, Vol. 8*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 1987.

Seznam literatury

- ANDERSON, J. Maitland, *James I of Scotland and the University of St Andrews*, *The Scottish Historical Review* 3 (1960), č. 11, s. 301–315.
- BALFOUR–MELVILLE, E. W. M., *The Captivity of James I*, *The Scottish Historical Review* 21 (1923), č. 81, s. 45–53.
- BALLARD, Adolphus, *The Theory of the Scottish Burgh*, *The Scottish Historical Review* 13 (1915), č. 49, s. 16–29.
- BARCLAY, Hugh, *A digest of the law of Scotland: with special reference to the office and duties of a justice of the peace (2nd ed.)*, Edinburgh: T. & T. Clark, 1855.
- BARROW, G. W. S., *Kingship and Unity: Scotland 1000-1306*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1989.
- BARROW, G. W. S., *The Kingdom of the Scots: Government, Church and Society from the Eleventh to the Fourteenth Century*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003.
- BARTOŠ, F. M., *Pavel Kravař*, *Věstník Matice opavské*, 1933, roč. 38., s. 8–18.
- BONNER, Elizabeth, *Scotland „Auld Alliance“ with France, 1295–1560*, *History* 84 (1999), č. 273, s. 5–30.
- BROCHERRIOVÁ, Mariateresa Fumagali Beonio, *Intelektuál*, In: LE GOFF, Jacques, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha: Vyšehrad, 1999.
- BROOKS, N. P., WHITTINGTON, G., *Planning and growth in the Medieval Scottish Burgh: The Example of St Andrews*, *Transactions of the Institute of British Geographers* 2 (1977), č. 3, s. 278–295.
- BROUN, Douvit, *The Church of St Andrews and its Foundation Legend in the Early Twelfth Century: Recovering the Full Text of Version A of the Foundation Legend*, In: TAYLOR, Simon (ed.), *Kings, Clerics and Cronicles in Scotland, 500–1297*, Dublin: Four Courts, 2000, s. 108–114.
- BROWN, Michael H., *James I*, East Linton: Tuckwell Press, 1994.
- BROWN, Michael H., *Prelates, Citizens and Landed Folk: St Andrews as a Centre of Lordship in the Late Middle Ages*, In: BROWN, Michael H.,

- STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 205–222.
- BROWN, Michael H., BOARDMAN, Steve, *Zachování a obnova: pozdně středověké Skotsko*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 66–86.
 - BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Ancient Magnificence: St Andrews in the Middle Ages: An Introduction*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 1–19.
 - CANT, Ronald G., *St Leonard's Chapel at St Andrews*, 3rd edn, St Andrews, 1970.
 - CANT, Ronald G., *The College of St Salvator, Its Foundation and Development including a Selection of Documents*, Edinburgh: Oliver & Boyd, 1950.
 - CANT, Ronald G., *The University of St Andrews: A Short History*, Edinburgh: Oliver & Boyd, 1946.
 - COWAN, Ian B., EASSON, David E., *Medieval Religious Houses, Scotland*, London, New York: Longman, 1976.
 - DE RIDDER-SYMOENS, Hilde (ed.), *Universities in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
 - DITCHBURN, David, *Religion, Ritual and the Rhythm of the Year in Later Medieval St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 99–116.
 - DUNCAN, A. A. M., *The Foundation of St. Andrews Cathedral Priory, 1140*, *The Scottish Historical Review* 84 (2005), č. 217, s. 1–37.
 - DUNLOP, Annie I., *Scottish Student Life in the Fifteenth Century*, *The Scottish Historical Review* 26 (1947), č. 101, s. 47–63.
 - DUNLOP, Annie I., *The Life and Times of James Kennedy, Bishop of St Andrews*, Edinburgh: Scottish Academic Press, 1950.
 - EWAN, Elizabeth: *Living in the Late Medieval Town of St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 117–140.

- FARMER, David, *The Oxford Dictionary of Saints*, New York: Oxford University Press, 2011.
- FAWCETT, Richard, *The Medieval Ecclesiastical Architecture of St Andrews as a Channel for the Introduction of New Ideas*, in: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 51–83.
- FLEMING, David Hay, *Handbook to St. Andrews*, St Andrews: J. & G. Innes, St Andrews Citizen Office, 1927.
- FORSYTHOVÁ, Katherine, *Počátky: Skotsko do roku 1100*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 11–36.
- HAMMOND, Matthew, *The Bishop, the Prior and the Founding of St Andrews*, *Innes Review* 66 (2015), s. 72–101.
- HAMMOND, Matthew, *The Burgh of St Andrews and its Inhabitants before the Wars of Independence*, in: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 141–172.
- HANNAY, Robert K., *A Chapter Election at St. Andrews in 1417*, *The Scottish Historical Review* 13 (1916), č. 52, s. 321–327.
- HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 1, Edinburgh: William Blackwood, 1907.
- HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 2, Edinburgh: William Blackwood, 1909.
- HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 3, Edinburgh: William Blackwood, 1910.
- HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The Archbishops of St Andrews*, Vol. 5, Edinburgh: William Blackwood, 1915.
- HERKLESS, John, HANNAY, Robert K. (ed.), *The College of St. Leonard (St. Andrews); being documents with translations, notes, and historical introduction*, Edinburgh: William Blackwood, 1905.
- CHISHOLM, Hugh (ed.), *Culdees*, *Encyclopædia Britannica*. Vol. 7 (11th ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1911.
- LAING, David (ed.), *The Works of John Knox*, Vol. 1, Edinburgh: James Thin, 1895.

- LAMONT-BROWN, Raymond, *St Andrews: city by the northern sea*, Edinburgh: Birlinn Publishing, 2006.
- LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha: Vyšehrad, 2001.
- LUXFORD, Julian, *The Medieval Maces of the University of St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 298–330.
- LYNCH, Michael (ed.), *The Oxford Companion to Scottish History*, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- MACDOUGALL, Norman, *James III*, Edinburgh: Birlinn, 2009.
- MACKAY, J., *The Convention of Royal Burghs of Scotland, From its Origin down to the Completion of the Treaty of Union between England and Scotland in 1707*. Edinburgh: Co-operative Printing Co. Ltd., 1884.
- MACQUARRIE, Alan, *Medieval Scotland: Kinship and Nation*, Thrupp: Sutton 2004.
- MACQUARRIE, Alan, *The Saints of Scotland: Essays in Scottish Church History AD 450–1093*, Edinburgh: John Donald, 1997.
- MASON, Roger A., *Renesance a reformace: 16. století*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 87–113.
- MASON, Roger A., *University, City and Society*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 268–297.
- MCFARLANE, Leslie J., *William Elphinstone and the Kingdom of Scotland 1431–1514*, Aberdeen: Aberdeen University Press, 1985.
- MCGOLDRICK, J. E., *Patrick Hamilton, Luther's Scottish Disciple*, *The Sixteenth Century Journal* 18 (1987), č. 1, s. 81–88.
- MOFFAT, Alistair, *Before Scotland: The Story of Scotland Before History*, London: Thames & Hudson, 2005.
- MONTAGU, Violette M., *The Scottish College in Paris*, *The Scottish Historical Review* 4 (1907), č. 16, s. 399–416.
- MOONAN, Lawrence, *Lawrence of Lindores (d. 1437) on "Life in the living being"* (unpublished PhD thesis), University of Louvain, 1966.
- MOONAN, Lawrence, *Pavel Kravar and some writings once attributed to him*, *Innes Review* 27 (1976), s. 3–23.

- ORAM, Richard, *David I.: The King Who Made Scotland*, Gloucestershire: Tempus, 2004.
- RANKIN, W. E. K., *The Parish Church of the Holy Trinity St Andrews*, Edinburgh: Oliver & Boyd, 1955.
- RAPP, Francis, *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno: CDK, 1996.
- REID, Norman H., *Ever to Excel: An Illustrated History of the University of St Andrews*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011.
- REID, Norman H., *The Prehistory of the University of St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 237–267.
- REID, W. Stanford, *The Lollards in Pre-Reformation Scotland*, Church History 11 (1942), č. 4, s. 269–283.
- REID, W. Stanford, *The Papacy and the Scottish War of Independence*, The Catholic Historical Review 31 (1945), č. 3, s. 282–301.
- RHODES, Bess, *Augmenting Rentals: The Expansion of Church Property in St Andrews, c. 1400–1560*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 223–236.
- ROBB, James, *Student Life in St Andrews Before 1450 A. D.*, The Scottish Historical Review 9 (1912), č. 36, s. 347–360.
- SANDERSON, Margaret, *Cardinal of Scotland: David Beaton, c. 1494–1546*, Edinburgh: John Donald, 2001.
- SCHAFF, Philip, *History of the Christian Church, Vol. 4*, New York: Charles Scribner's Sons, 1885.
- SPINKA, Matthew, *Paul Kravař and the Lollard-Hussite Relations*, Church History 25 (1956), č. 1, s. 16–26.
- STEUART, A. Francis, *Scotland and the Papacy during the Great Schism*, The Scottish Historical Review 4 (1907), č. 14, s. 144–158.
- STEVENSON, Katie, *Heresy, Inquisition and Late Medieval St Andrews*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 331–344.

- STRINGER, Keith, *Vznik národního státu: 1100–1300*, In: WORMALD, Jenny, *Dějiny Skotska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 37–65.
- SUCHÁNEK, Drahomír, DRŠKA, Václav, *Církevní dějiny – Antika a středověk*, Praha: Grada, 2013.
- SWANSON, Robert N., *The University of St Andrews and the Great Schism, 1410-1419*, *Journal of Ecclesiastical History* 26 (1975), č. 3, s. 223–245.
- TAYLOR, Simon, *From Cinrigh Monai to Civitas Sancti Andree: A Star is Born*, In: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie (ed.), *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 20–34.
- *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Boston: Houghton Mifflin Company, 2000.
- THOMSON, J. A. F., *Some New Light on the Elevation of Patrick Graham*, *The Scottish Historical Review* 40, (1961), č. 129, s. 83–88.
- TURPIE, Tom, *When the Miracles Ceased: Shrine and Cult Management at St Andrews and Scottish Cathedrals in the Later Middle Ages*, in: BROWN, Michael H., STEVENSON, Katie, *Medieval St Andrews: Church, Cult, City*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 84–98.
- VOPATRŇÝ, Gorazd, *Keltské křesťanství*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- VYŠŇÝ, Paul, *A Hussite in Scotland*, *The Scottish Historical Review* 82 (2003), č. 213, s. 1–19.
- WATT, D. E. R., *Medieval Church Councils in Scotland*, Edinburgh: T&T Clerk Ltd, 2000.
- WATT, D. E. R., *Scottish Student Life Abroad in the Fourteenth Century*, *The Scottish Historical Review* 59 (1980), č. 167, s. 3–21.
- WATT, D. E. R., SHEAD, N. F., *The Heads of Religious Houses in Scotland from the 12th to the 16th Centuries*, Edinburgh: The Scottish Records Society, 2001.
- WOODMAN, Isla, *Education and Episcopacy: The Universities of Scotland in the Fifteenth Century* (PhD Thesis), St Andrews, 2011.
- WOOLF, ALEX, *From Picthland to Alba, 789–1070*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.